

ЗАТВЕРДЖЕНО

**Наказ Вищого навчального
закладу Укоопспілки
«Полтавський університет
економіки і торгівлі»**

18 квітня 2019 року № 88-Н

Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного
навчання

Форма навчання заочна
Кафедра правознавства

Допускається до захисту

Завідувач (начальник) кафедри

Галина ЛАВРИК

(підпис) (ініціали, прізвище)

«__» _____ 2022 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**на тему «МЕХАНІЗМ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО
БЮДЖЕТУ ТА ЙОГО ЕФЕКТИВНІСТЬ»**

*спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
освітня програма «Публічне адміністрування»*

Виконавець роботи: Сацька Леся Петрівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

_____
(підпис, дата)

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Солдатенко Оксана Володимирівна
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

_____
(підпис, дата)

Рецензент
(за потребою)

_____
(прізвище, ім'я, по батькові)

Полтава 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

**Наказ Вищого навчального
закладу Укоопспілки
«Полтавський університет
економіки і торгівлі»**

18 квітня 2019 року № 88-Н

Форма № П-4.03

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Затверджую

Завідувач (начальник) кафедри Галина ЛАВРИК
(підпис, ініціали та прізвище)

«__»_____2022 р.

***ЗАВДАННЯ ТА КАЛЕНДАРНИЙ
ГРАФІК ВИКОНАННЯ
МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ***

**на тему «МЕХАНІЗМ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО БЮДЖЕТУ
ТА ЙОГО ЕФЕКТИВНІСТЬ»**

**студенткою спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
освітня програма «Публічне адміністрування»**

Прізвище, ім'я, по батькові Сацькою Лесею Петрівною

Затверджена наказом ректора № 2-Н від «04» січня 2022 р.

Зміст роботи	Термін виконання	Термін фактичного виконання
1. Підбір джерел та їх обробка	до 02.04.2022 р.	
2. Складання та затвердження плану роботи	до 16.04.2022 р.	
3. Написання та оформлення роботи	до 20.09.2022 р.	
4. Попередній захист роботи	09.11.2022 р.	

Дата видачі завдання «__»_____2022 р.

Студент(-ка)

Науковий керівник д.ю.н., проф. Оксана СОЛДАТЕНКО

Результати захисту магістерської роботи

Магістерська робота оцінена на
(балів, оцінка за національною шкалою, оцінка за ЄКТС)

Протокол засідання ЕК № _____ від «__»_____2022 р.

Секретар ЕК _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

**Оцінювання магістерської
роботи, виконаної
студенткою**

Сацькою Лесею Петрівною
(прізвище, ім'я, по-батькові)

**спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
освітня програма «Публічне адміністрування»**
(шифр, назва)

ступеня магістра

**на тему «МЕХАНІЗМ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО БЮДЖЕТУ
ТА ЙОГО ЕФЕКТИВНІСТЬ»**

№ з/п	Критерії оцінювання	Бали
1.	Зміст (до 60 балів)	
2.	Оформлення та організація виконання (до 10 балів)	
3.	Захист (до 30 балів)	
	Усього балів	
	Оцінка за національною шкалою	
	Оцінка за шкалою ЄКТС	

Підпис членів екзаменаційної комісії:

(підпис) (ініціали, прізвище)

_____

(підпис) (ініціали, прізвище)

_____

(підпис) (ініціали, прізвище)

_____

(підпис) (ініціали, прізвище)

_____

(підпис) (ініціали, прізвище)

Протокол засідання ЕК №_від «___»_____ 2022 р.

Секретар ЕК

(підпис) (ініціали та прізвище)

АНОТАЦІЯ

Сацька Л.П. Механізм запровадження бюджету участі та його ефективність.

Магістерська робота зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування», освітня програма «Публічне адміністрування» – ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м.Полтава, 2022р.

Магістерська робота викладена на 92 сторінках, містить 3 розділи.

У роботі розглядаються теоретичні та організаційні засади бюджетного процесу; розкрито зміст та сутність громадського бюджету; значна частина роботи присвячена механізму впровадження бюджету участі та визначенню ролі громадського бюджету в оптимізації фінансових витрат місцевих бюджетів. Досліджується громадський бюджет як форма прямої безпосередньої участі громадян у бюджетному процесі. Розглянуто зарубіжну практику реалізації моделей бюджету участі. Обґрунтовано необхідність підвищення ефективності реалізації громадського бюджету, а саме розглянуто досвід реалізації бюджету участі на прикладах міст України, в тому числі Лубенської територіальної громади, розробку його механізму та проаналізовано участь громадськості при формуванні та реалізації громадських бюджетів.

За результатами зроблено висновки та пропозиції щодо створення сприятливих умов для подальшого розвитку бюджету участі в Україні, з метою підвищення рівні ефективності відповідних процесів.

Ключові слова: бюджет, бюджетний процес, громадський бюджет, громадськість.

SUMMARY

Satska L.P. The mechanism of introducing the participation budget and its effectiveness.

Master's thesis in the specialty 281 "Public Administration", educational program "Public Administration" - University of Ukoopspilka "Poltava University of Economics and Trade", Poltava, 2022

The master's thesis is set out on 92 pages, contains 3 sections.

The paper examines the theoretical and organizational principles of the budget process; the content and essence of the public budget is revealed; a significant part of the work is devoted to the mechanism of implementing the participation budget and determining the role of the public budget in optimizing the financial costs of local budgets. The public budget is studied as a form of direct participation of citizens in the budget process. The foreign practice of implementation of participatory budget models is considered. The need to increase the effectiveness of the implementation of the public budget is substantiated, namely the experience of implementation of the participatory budget on the examples of the cities of Ukraine, including the Lubensk Territorial Community, the development of its mechanism, and the analysis of public participation in the formation and implementation of public budgets.

Based on the results, conclusions and proposals were made regarding the creation of favorable conditions for the further development of the participation budget in Ukraine, with the aim of increasing the level of efficiency of the relevant processes.

Keywords: budget, budget process, public budget, public.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ.....	7
1.1.Сутність та роль бюджетного процесу.....	7
1.2.Бюджет участі як інструмент демократизації бюджетного процесу.....	17
1.3.Нормативно-правові підстави запровадження громадського бюджету в Україні.....	22
Розділ 2. ГРОМАДСЬКИЙ БЮДЖЕТ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....	29
2.1.Особливості реалізації моделі громадського бюджету в Україні.....	29
2.2.Зарубіжна практика реалізації моделей бюджету участі.....	44
2.3.Вплив громадського бюджету на різні сфери суспільного життя.....	54
Розділ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ.....	59
3.1.Способи залучення громадськості до бюджету участі.....	59
3.2.Нормативно-правове регулювання подальшого розвитку бюджету участі в Україні.....	69
ВИСНОВКИ.....	74
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	84

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГБ – громадський бюджет,

БУ – бюджет участі,

ПБ – партиципаторний бюджет

ВСТУП

Актуальність теми. Серед найважливіших питань, які викликають дискусії у сучасних демократичних країнах – це питання віддаленості громадян від політичних процесів. У цьому контексті громадянське суспільство є важливим елементом забезпечення людям альтернативного шляху домогтися того, щоб їхній голос був почутий і щоб вони могли працювати на користь суспільства.

В сучасному громадянському суспільстві зросла соціальна активність людей та з'явилися активісти, які мають бажання долучитись до вирішення проблем суспільства. Зокрема у жителів виникають ідеї як покращити свою громаду, місто чи район. На сьогодні має місце низький рівень довіри до влади, в тому числі й до місцевої. Саме тому соціальна активність суспільства вимагає створення дієвих інструментів співпраці з громадою та долучення громадськості до вирішення проблем.

Вдалим способом залучення громадян до процесу вироблення та прийняття рішень є використання бюджету участі. Це дає можливість залучити населення до прийняття рішень, підвищити рівень довіри до місцевої влади шляхом відкритого та прозорого прийняття рішень з наданням мешканцям можливості безпосереднього впливу на бюджетну політику.

Партиципаторний бюджет (громадський бюджет або бюджет участі) – демократичний процес дискусії та прийняття рішень, в якому кожен мешканець населеного пункту вирішує, в який спосіб витратити частину муніципального бюджету [13].

Бюджет участі розглядається не тільки як можливість отримати гроші на важливі проекти, а більше як можливість згуртувати громаду навколо спільної

справи, виокремити громадських лідерів та надати їм можливість розвивати місто.

Відомо, що рівень довіри до влади підвищується, якщо вона допускає участь громадян не лише у виборах, референдумах, громадських слуханнях, а й безпосередньо у процесі прийняття рішень та контролі за їх виконанням. Тому бюджет участі, за якого ухвалюються спільні, адміністративно-громадські, рішення щодо визначення пріоритетів бюджетних видатків, можна вважати одним із найбільш перспективних підходів до заохочення демократії за участю громадськості.

Протягом останніх років впровадження партиципаторного бюджету (громадського бюджету, бюджету участі) в Україні набирає поширення, попри це у низці населених пунктів, партиципаторне бюджетування (громадський бюджет, бюджет участі) в Україні ще перебуває в процесі становлення. У цьому зв'язку тема магістерської роботи «Механізм впровадження бюджету участі» є актуальною.

Метою роботи є визначення теоретичних та практичних заходів щодо впровадження бюджету участі, як форми взаємодії між владою та громадянами.

Відповідно до поставленої мети передбачається вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати теоретичні засади поняття бюджетного процесу в Україні, розкрити його сутність;
- охарактеризувати бюджет участі як інструмент демократизації бюджетного процесу;
- дослідити нормативно-правові підстави запровадження бюджету участі в Україні;
- ознайомитися з історією виникнення та моделями бюджету участі в зарубіжних країнах;
- дослідити особливості реалізації моделі бюджету участі в Україні;

- визначити способи залучення громадськості до бюджету участі та вплив громадського бюджету на різні сфери суспільного життя;
- розробити пропозиції щодо створення сприятливих умов для подальшого розвитку бюджету участі в Україні, з метою підвищення рівні ефективності відповідних процесів.

Об’єктом даної роботи є процеси демократичного врядування на рівні громади.

Предметом роботи є механізм запровадження громадського бюджету, як інструменту демократичного залучення громад.

Методи дослідження. В роботі застосовано сукупність методів, що сприяло вирішенню поставлених завдань, а саме: системний підхід – для узагальнення результатів наукових доробків вітчизняних дослідників щодо визначення партиципаторного бюджету; історичний метод – для аналізу становлення і розвитку партиципаторного бюджетування у світі та запровадження бюджету участі в Україні; за допомогою системно-аналітичного методу розглянуто позитивний досвід реалізації громадського бюджету в зарубіжних країнах та впровадження бюджету участі в Україні; структурно-аналітичний – для обґрунтування напрямів удосконалення правового механізму партиципаторного бюджетування.

Магістерська робота має практичне значення, оскільки її результати, зокрема рекомендації, можуть дозволити удосконалити впровадження бюджету участі в Україні, особливо залучення городян до прийняття рішень.

Апробація матеріалів дослідження. Роботу було апробовано шляхом підготовки та наступного опублікування тез-доповідей на тему “Механізм запровадження громадського бюджету” на XIII-й Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Утилітарна цінність наукових досліджень» (25 жовтня 2022 р.).

Структура дипломної роботи відповідає поставленій меті та визначеним завданням і складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку інформаційних джерел. Загальний обсяг магістерської роботи становить 95 сторінок комп'ютерного тексту. У тексті магістерської роботи розміщено перелік інформаційних джерел, що містить 55 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Сутність та роль бюджетного процесу

Бюджет посідає центральне місце у фінансовій системі держави. Адже це фонд з якого держава чи адміністративно-територіальна одиниця використовує фінансові ресурси для забезпечення його функціонування. Тобто кошти з бюджету розподіляються для забезпечення завдань і функцій відповідних органів влади. Бюджет охоплює всі галузі та сфери соціального та економічного розвитку.

Основним інструментом реалізації державної політики в Україні є Державний бюджет, який є різновидом публічних фінансів. У свою чергу, «бюджет – це фонд фінансових ресурсів, що перебуває у розпорядженні органів виконавчої влади певного рівня та використовується для виконання покладених на них функцій, передбачених Конституцією» [20].

Опарін В.М. вважає, що «бюджет є сукупністю грошових відносин між державою і юридичними та фізичними особами з приводу формування й використання централізованого фонду коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій» [27].

Базилінська О.Я. під категорією «державний бюджет» розуміє «фінансовий план утворення і використання грошових фондів держави упродовж 1 року, інакше кажучи, – це баланс доходів і витрат держави, який складає міністерство фінансів» [1, с.200].

Відповідно до пункту 1 статті 2 Бюджетного кодексу України «бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду» [6].

Складові бюджету: доходи (податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, які передбачені законодавством України) та видатки (кошти спрямовані на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом).

Згідно з Бюджетним кодексом України (ст. 2) «Бюджетна система України – це сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права» [6].

В Україні бюджетна система має вигляд (рис. 1.1.).

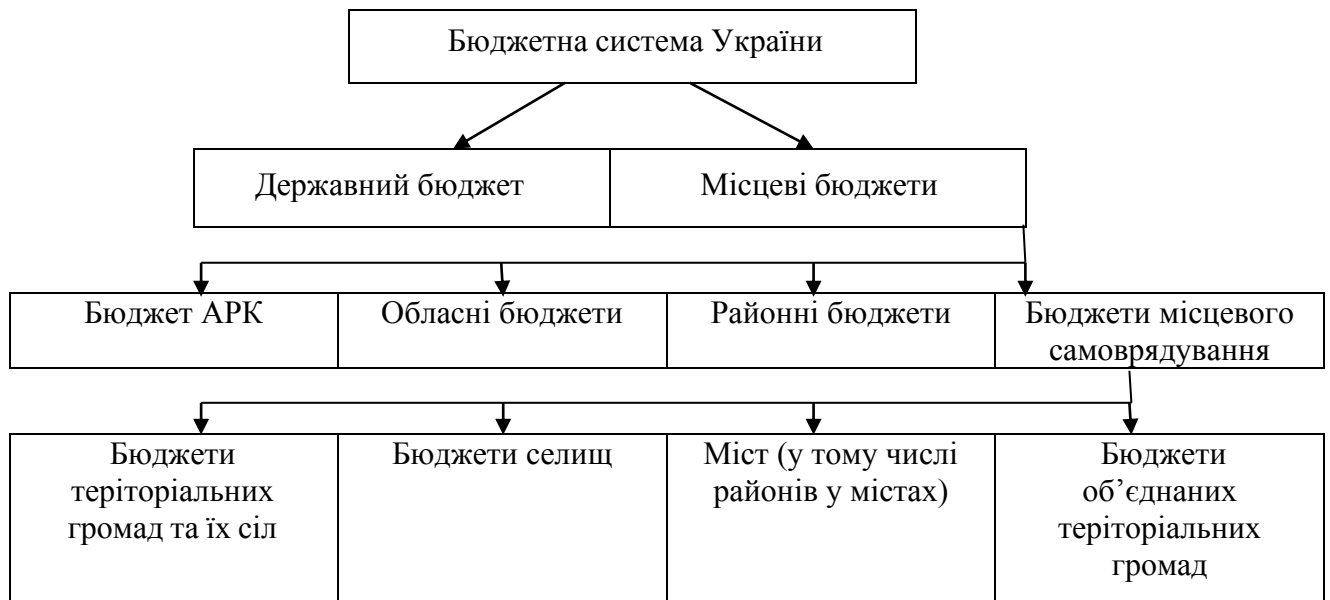

Рис.1.1. Бюджетна система України відповідно до Бюджетного кодексу [6].

Державний бюджет – це система грошових відносин, яка виникає між державою, з одного боку, і підприємствами, фірмами, організаціями та населенням, з іншого. Метою даних відносин є формування й використання

централізованого фонду грошових ресурсів для задоволення суспільних потреб [36, с.19].

Місцевий бюджет – це бюджет адміністративно-територіальної одиниці (області, району, міста, селища, села), що затверджений відповідною радою. Фактично це форма утворення та використання грошових ресурсів, яка призначена для забезпечення завдань та функцій, віднесених до предметів ведення місцевого самоврядування [36, с.19].

Крім державного та місцевого бюджету існує поняття зведеного бюджету. Відповідно до статті 6 Бюджетного кодексу України, «зведений бюджет є сукупністю показників бюджетів, що використовуються для аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку держави» [6]. Він включає показники Державного бюджету України, зведеного бюджету АРК та зведених бюджетів областей, міст Києва та Севастополя. У свою чергу зведений бюджет АРК включає показники бюджету АРК, зведених бюджетів її районів та бюджетів міст республіканського значення. Зведений бюджет області включає показники обласного бюджету, зведених бюджетів районів і бюджетів міст обласного значення цієї області. Зведений бюджет району включає показники районного бюджету, бюджетів міст районного значення, селищних та сільських бюджетів цього району. Зведений бюджет міста з районним поділом включає показники міського бюджету та бюджетів районів, що входять до його складу. Якщо місту або району у місті адміністративно підпорядковані інші міста, селища чи села, зведений бюджет міста або району у місті включає показники бюджетів цих міст, селищ та сіл. До зведених бюджетів включаються показники бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад.

Успішне функціонування бюджетної системи будь-якої держави тісно пов'язане із забезпеченням ефективної організації бюджетного процесу.

Відповідно до ст. 2 Бюджетного кодексу України «бюджетний процес – це регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства» [6].

Для розуміння сутності бюджетного процесу потрібно врахувати основні підходи щодо визначення даного поняття. Вітчизняні науковці по-різному трактують поняття «бюджетний процес». Існує безліч точок зору щодо сутності і змісту бюджетного процесу.

Так, визначення бюджетного процесу як однієї із функцій держави надає І. Нагребецька: «Бюджетний процес - постійний процес визначення пріоритетів завдань та функцій держави, розроблення відповідних цільових програм, контроль за дотриманням бюджетного законодавства, визначення управлінських стратегій або бюджетного менеджменту» [26].

Аналіз різних підходів до визначення поняття "бюджетний процес" наведено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Основні підходи до визначення поняття "бюджетний процес"

Автор	Поняття «бюджетного процесу»
Опарін В. М.	організація і порядок складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету
Василик О.	сукупність дій уповноважених на основі норм бюджетного права органів державної влади та місцевого самоврядування зі складання, розгляду, затвердження й виконання бюджету, а також зі складання,

	розгляду і затвердження звіту про його виконання
Ковальов В. В.	сукупність наступних один за одним етапів формування та виконання бюджету, починаючи з моменту його розробки до моменту затвердження звіту про виконання, підпорядкованих меті створення централізованого фонду грошових коштів та ефективного його використання для забезпечення функцій держави та місцевих органів влади
Розпутенко І.	формування, затвердження та виконання бюджету, в якому закладається стратегія економічної і соціальної політики, інструмент стабілізації економіки, засіб контролю державних видатків

Джерело: складено автором на основі:[27,11,23,45].

Розглядаючи бюджетний процес як юридичний вид діяльності, В. Чернадчук зауважує, що «Бюджетний процес – це сукупність правових форм діяльності уповноважених бюджетним законодавством суб'єктів, органічно пов'язану систему дій щодо здійснення операцій з нормами права, результат якої закріплюється прийняттям відповідних правових актів, що мають офіційний характер і встановлену законом форму» [54].

Професор А. І. Худяков пропонує визначити «бюджетний процес, як сукупність дій уповноважених на основі норм бюджетного права органів державної влади та місцевого самоврядування зі складання, розгляду,

затвердження й виконання бюджету, а також зі складання, розгляду і затвердження звіту про його виконання» [13].

Юхименко П. І., Федосов В. М., Юрій С. І. вважають, що під бюджетним процесом необхідно розуміти «регламентовану нормами права діяльність, пов'язану зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за цим процесом, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України» [55, с.241].

Ми погоджуємося з Бугай Т.В., яка вважає, що «у широкому розумінні бюджетний процес є організованою і нормативно врегульованою діяльністю державних та місцевих органів влади у галузі бюджету» [5, с.636].

Бюджетний процес в Україні регламентується Конституцією України і Бюджетним кодексом України.

Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того ж року [6].

Основні завдання, що вирішуються за допомогою бюджетного процесу:

- визначення основних напрямів бюджетної політики на основі стратегічного підходу до формування бюджету та її взаємоув'язка з економічною політикою;
- стабілізація державних фінансів за рахунок визначення фінансових можливостей бюджету на основі планування реальних обсягів доходів і видатків;
- запровадження заходів з відновлення економічного зростання та модернізації економіки.

Нормами бюджетного права регулюється послідовність стадій бюджетного процесу. Вони відображають послідовну зміну стадій, циклічний характер, зміну прав і обов'язків учасників бюджетного процесу. Бюджетним правом закладається стратегія економічної і соціальної політики, інструмент

стабілізації економіки, засіб контролю державних видатків. Основними факторами бюджетного процесу є:

- динамічність;
- участь в ньому всіх органів державної влади і управління;
- сукупність матеріальних норм, які опосередковано залучають національний дохід до реалізації державних функцій податки і доходи від державної власності;
- система техніко-організаційних нормативів витрат, діючих стабільно протягом тривалого часу;
- історично обумовлена впорядкована система державного механізму із суворим розподілом функцій, прав і повноважень всіх органів;
- бюджетні методи.

Принципи бюджетного процесу наведені в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Принципи бюджетного процесу

Принцип	Характеристика
Розподілу бюджетних повноважень між органами представницької і виконавчої влади	законодавство встановлює такий розподіл повноважень за стадіями бюджетного процесу: формування та виконання бюджету віднесено до компетенції виконавчих органів, а розгляд, затвердження та здійснення контролю за виконанням бюджету – до компетенції представницьких органів
Спеціалізації бюджетних показників	реалізується через бюджетну класифікацію, яка, згідно зі ст. 8 Бюджетного кодексу, закріплює вичерпний перелік доходів і видатків бюджетів, полягає в конкретизації доходів за джерелами, а видатків – за цільовими напрямками

Щорічності бюджету	обов'язкового прийняття бюджету щороку до початку планового року, що дає змогу виявити тенденції розвитку країни, дослідити зміни темпу зростання виробництва тощо
Гласності	передбачає обговорення проєкту бюджету, доведення його до населення, публікацію затвердженого бюджету
Наочності	відображення показників бюджетів у взаємозв'язку з економічними показниками розвитку України
Достовірності	передбачає використання під час формування бюджету його реальних показників.

Джерело: [9].

Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі – метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу [6]. Складовими програмно-цільового методу у бюджетному процесі є бюджетні програми, відповідальні виконавці бюджетних програм, паспорти бюджетних програм, результативні показники бюджетних програм. (ч. 2 ст. 20 Бюджетного кодексу України). Бюджетні програми формуються головними розпорядниками бюджетних коштів під час підготовки пропозицій до Бюджетної декларації.

Зміст та характер діяльності державних органів формують стадії бюджетного процесу.

Відповідно до пункту 1 статті 19 Бюджетного Кодексу України стадіями бюджетного процесу визнаються [6]:

- складання та розгляд Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них;
- складання проєктів бюджетів;

- розгляд проєкту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

Кожна стадія наповнюється конкретним змістом, здійснюється певними, визначеними законодавством, органами і завершується прийняттям правового акту.

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюються контроль за дотриманням бюджетного законодавства; аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства.

Усі стадії бюджетного процесу взаємопов'язані. Цей процес триває протягом трьох років. А саме, складання проєкту бюджету, його розгляд і затвердження відбуваються у рік, що передує плановому; виконання бюджету (бюджетний період) – один рік; складання звіту про виконання бюджету і його затвердження – протягом наступного року після стадії виконання [6].

Державний бюджет і місцеві бюджети проходять всі дані стадії. Джерелом формування бюджету є національний дохід країни, який залежить від розвитку економіки. Тому законодавчі та виконавчі органи щороку по новому, здійснюють перегляд стану та розмірів доходів і видатків бюджету. Усі стадії бюджетного процесу регламентовані процесуальними нормами бюджетного права, що забезпечує планування та додержання бюджетної дисципліни.

В Україні за допомогою бюджетного процесу закріплюється порядок одержання державою доходів, розподіл між різними бюджетами та використання, чим забезпечується здійснення державою та органами місцевого самоврядування їх завдань і функцій.

Бюджетний процес в Україні носить циклічний та періодичний характер. Загальну тривалість усіх п'яти стадій бюджетного процесу називають бюджетним циклом. Бюджетний цикл – це період управління бюджетом на один рік (рис.1.2).

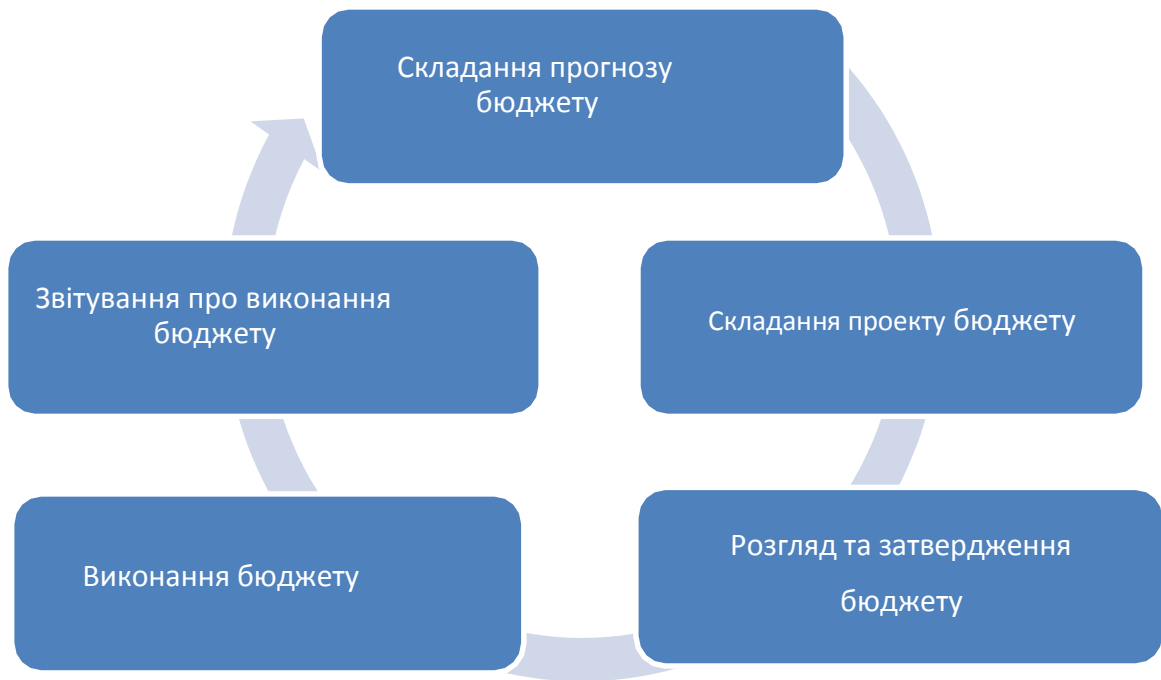

Рис.1.2.Бюджетний цикл

Процес формування Державного та місцевого бюджетів дуже складний та тривалий.

Учасники бюджетного процесу – це органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями. Перелік учасників бюджетного процесу, їх функції, повноваження, задачі та відповідальність кожного з них визначені у ст. 19 Бюджетного кодексу України.

Бюджетний процес на місцевому рівні є процедурою забезпечення соціально-економічного розвитку окремої адміністративно-територіальної одиниці держави, що регулюється фінансово-правовими актами.

Отже, бюджетний процес – це регламентована діяльність уповноважених

органів держави та місцевого самоврядування щодо складання, розгляду, затвердження й виконання бюджетів, а також складання, розгляду та затвердження звіту про їх виконання.

1.2. Бюджет участі як інструмент демократизації бюджетного процесу

Для розвитку економіки й ефективного фінансового контролю нашої державі потрібні докорінні зміни. Для досягнення цієї мети в Україні заплановані та впроваджуються реформи, пов'язані чи не з кожною сферою життєдіяльності суспільства [41].

Україна прагне до європейських стандартів у всіх сферах діяльності, а отже, виникає необхідність в адаптації місцевого самоврядування до європейських традицій демократичного управління.

В Україні функціонує кілька десятків механізмів громадської участі у суспільному і політичному житті та процесі прийняття рішень у містах, передбачених нормативно-правовими документами різних рівнів: від Конституції до рішень органів місцевого самоврядування. Ці механізми відрізняються між собою за способами залучення, обов'язковістю застосування, деталізованістю і визначеністю процедури здійснення, ефективністю, частотою, зручністю і простотою використання.

Важливим елементом громадянської участі є також співпраця органів міської влади з організаціями громадянського суспільства: громадськими організаціями, ОСН, ініціативами та активістами. З одного боку, вони є представниками інтересів своїх членів, певних соціальних груп та широких суспільних інтересів. З іншого боку, залучення до неурядових організацій також є способом громадянської участі для жителів міста.

Одним із інструментів місцевої демократії є бюджет участі. Створення ефективного механізму взаємодії органів влади та жителів, залучення громадян до прийняття рішень, підвищення рівня відкритості та прозорості шляхом надання можливості мешканцям безпосередньо впливати на бюджетну політику міста значно підвищує рівень довіри до влади. Тому бюджет участі можна вважати демократичним процесом.

Цей інструмент дозволяє залучити та активізувати громадян, дозволяє враховувати ідеї громадян для поліпшення благоустрою громади.

На сьогодні, вплив громадян на формування місцевих бюджетів, як правило, обмежується публічними слуханнями їх проєктів, які часто не надають можливостей для взаємодії влади і суспільства. Це відбувається, в основному, через недостатність доступної і зрозумілої всім громадянам інформації про бюджетний процес і переконаності громадян в неможливості впливати на бюджетну політику. Відсутність зацікавленості громадян й адекватного зворотного зв'язку між органами публічного управління та населенням – основна характеристика ситуації, що склалася [41]. Вона породжує відчуженість і недовіру громадян по відношенню до бюджетної політики, яка проводиться регіональними і місцевими органами управління, що призводить до певного зростання соціальної напруженості в регіоні або окремій територіальній громаді. Надзвичайно актуальними є вивчення існуючого світового досвіду демократизації бюджетного процесу, подальші теоретичні та прикладні дослідження такого її напрямку, як бюджет участі, для вдосконалення бюджетних процедур на рівні місцевого самоврядування в Україні.

Демократія – політичний режим, за якого єдиним легітимним джерелом влади в державі визнається її народ [13]. Тобто громадяни можуть вимагати від влади, щоб вона працювала в їхніх інтересах.

Постійний розвиток інституту місцевого самоврядування, запровадження принципів субсидіарності, регіоналізації та децентралізації зумовлює

необхідність удосконалення законодавства та проведення реформ, спрямованих на активізацію місцевих ініціатив. Одним із дієвих інструментів активізації місцевих громад є громадський бюджет, практика впровадження якого в Україні набирає обертів, потребує аналізу та правового регулювання.

Партиципаторна демократія передбачає активну участь громадян в обговоренні та прийнятті рішень з найголовніших проблем суспільного життя та державного управління, свідому й активну участь у політичних процесах, зокрема у виборах [43, с.68].

Партиципаторне бюджетування (також цей інструмент демократії називають громадським бюджетом або бюджетом участі) упроваджують у світі вже понад 30 років, і з кожним роком він набуває дедалі більшої популярності.

Бюджет участі або партиципаторне бюджетування є прямим демократичним підходом до складання місцевого бюджету. Він надає громадянам можливість ознайомитись з бюджетними операціями та обмірковувати, обговорювати та впливати на розподіл публічних фінансових ресурсів. Це інструмент для навчання, залучення й розширення можливостей громадян та посилення потреби у належному управлінні. Підвищені прозорість та підзвітність, характерні для бюджету участі, можуть сприяти збільшенню ефективності публічного управління та обмеженню клієнтелізму, протекціонізму та корупції [41]. Бюджет участі відноситься до демократичних інструментів, що забезпечують найбільш можливий рівень громадської участі у публічному врядуванні серед наявного її спектру: від простого інформування населення (пасивна участь) через консультації, залучення до обговорення, співпрацю – до надання можливості громадянам ухвалювати остаточні рішення.

Науковці О. Кириленко та І. Чайковська стверджують, що поняття «бюджет участі можна розглядати у широкому розумінні: впровадження такого бюджету вимагає повної зміни уявлення про управління містом – необхідність відходу від класичної представницької демократії до демократії участі, яка

акцентує увагу на прямій участі громадян у політичному процесі на рівні міста. У вузькому сенсі бюджет участі є демократичним процесом, в якому мешканці безпосередньо вирішують, як витратити певну частину місцевого бюджету» [22, с. 88].

К. Іщейкін зазначає, що «під бюджетом участі розуміється процес взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю, спрямований на включення жителів, які постійно проживають у межах міста, до прийняття рішень щодо розподілу частини міського бюджету. Він передбачає подання проектів, проведення голосування за такі проекти, контроль за їх реалізацією в межах визначених міською радою параметрів громадського бюджету» [19, с. 300].

Зарубіжні науковці вважають, що бюджет участі відрізняється від інших форм демократії за такими критеріями:

1. Обговорення фінансових/бюджетних процесів. Інші форми участі також можуть стосуватися фінансових питань (зокрема, участь у містобудуванні), проте ПБ має справу з обмеженими ресурсами, його центральне питання – як слід використовувати виділені бюджетні кошти.

2. Повинен бути задіяний рівень міста або району з виборним органом та його певними повноваженнями щодо управління та ресурсів (рівня органів самоорганізації населення недостатньо). Отже, розглядаються лише процеси участі, які співпадають за масштабом з діяльністю виборних органів представницької демократії.

3. ПБ повинно бути процесом, що повторюється впродовж багатьох років. Приклад участі як унікальної події – одна зустріч, один референдум з фінансових питань – не може вважатися бюджетом участі.

4. Партиципаторне бюджетування повинно бути засноване на специфічній формі публічного обговорення. З цієї точки зору, запрошення громадян для обговорення питань бюджетування у місцевих радах та парламентах або

проведення опитування щодо питань бюджетування, коли громадяни залишатимуться без взаємних контактів, не вважається ПБ.

5. Необхідна певна підзвітність, щоб результат бюджетування відображав громадську волю. Це повинно відбуватися через щорічні зустрічі чи публікації, де організатори надають інформацію про реалізацію запропонованих проектів. [18, с. 10–11]

Вперше процес запровадження громадського бюджету відбулося в місті Пуерто-Алегрі (Бразилія) у 1989 році. З того часу партиципаторний бюджет поширився на сотні міст світу, число місцевих громад з кожним роком зростає.

Нині не існує єдиного визначення поняття громадського бюджету, але науковці погоджуються з твердженням, що це інструмент прямої демократії.

На сайті Фундації польсько-української співпраці ПАУСІ зазначається, що «партиципаторне бюджетування («бюджет участі», «громадський бюджет») є формою прямої демократії й відкритим процесом дискусії та прийняття рішень, в якому кожен мешканець населеного пункту має можливість подати власну пропозицію та шляхом голосування вирішити, в який спосіб витратити частину місцевого бюджету» [18].

Партиципаторний бюджет – демократичний процес дискусії та прийняття рішень, у якому кожен житель населеного пункту вирішує, у який спосіб витратити частину муніципального бюджету [47].

Етапи розробки та прийняття партиципаторного наведені на рис. 1.3

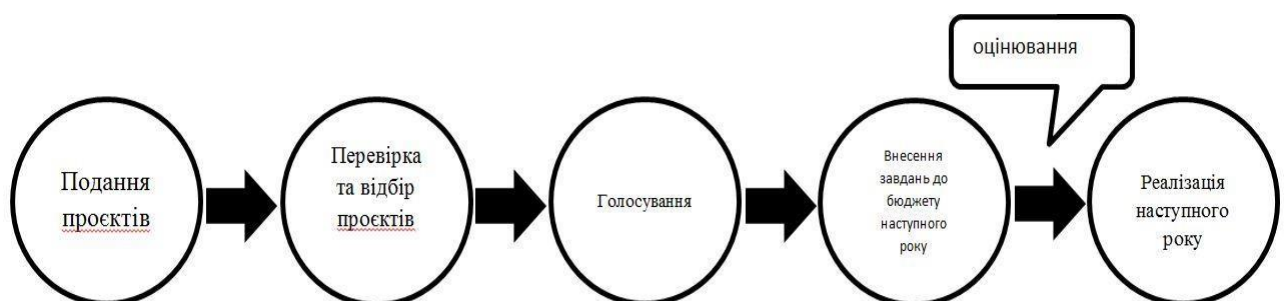

Рис.1.3. Етапи розробки та прийняття партиципаторного бюджету [18].

У сучасному світі запроваджують механізм «бюджету участі», який є

інструментом прямої демократії і дозволяє громадянам брати участь у прийнятті рішень щодо розподілу частини коштів бюджету міста.

Отже, бюджет участі – це новий формат взаємодії органів влади та населення, де народ має можливість висловити свою думку щодо прийняття фінансових рішень партиципаторне бюджетування виступає новим форматом суспільної, важливих для місцевого розвитку.

Метою запровадження бюджету участі є створення та запровадження ефективної взаємодії органів влади та громадськості в бюджетному процесі для задоволення потреб мешканців міста, розвиток демократичного суспільства, вирішення соціальних питань.

1.3. Нормативно-правові підстави запровадження бюджету участі в Україні

Громадські бюджети (ГБ) є потужним інноваційним інструментом забезпечення спільної відповідальності влади та громадян за власний добробут, що має значний потенціал консолідації ресурсів і підвищення спроможності громад, сприяє зростанню прозорості і довіри до рішень громад.

Законодавцем не передбачено участь громадян у бюджетному процесі. Проте, це сприяло б реалізації принципів бюджетної системи – публічності й прозорості, справедливості та неупередженості.

Згідно зі статтею 95 Конституції України «Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків» [20].

У свою чергу, відповідно до статті 38 Конституції України «громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [20]. Кожен громадянин має право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, зобов'язаних розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [20]. Як бачимо, Конституцією України не встановлено обмежень для залучення громадян до процесу підготовки основного фінансового документа держави та контролю за його виконанням. Однак, на законодавчому рівні участь громадян у цих процесах неврегульована.

На місцевому рівні громадяни мають більше можливостей для участі в бюджетному процесі. Відповідно до статті 140 Конституції України «місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [20].

Нормативно-правовими актами що регулюють участь громадян в державному управлінні є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» в якому зазначено що «громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад» [6] та Бюджетний кодекс України, яким визначено принципи бюджетної системи, одним з яких є «принцип публічності та прозорості - інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів» (ст. 7 Кодексу). Відповідно до ст. 28 Кодексу визначено, що «органи місцевого

самоврядування забезпечують публікацію інформації про місцеві бюджети, в тому числі рішень про місцевий бюджет та періодичних звітів про їх виконання».

Відповідно до статті 28 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до власних (самоврядних) повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать складання, схвалення та подання на розгляд відповідної ради прогнозу місцевого бюджету, складання проєкту місцевого бюджету, подання його на затвердження відповідної ради, забезпечення виконання бюджету; щоквартальне подання раді письмових звітів прохід і результати виконання бюджету; підготовка і подання відповідно до районних, обласних рад необхідних фінансових показників і пропозицій щодо складання проєктів районних і обласних бюджетів [40].

Відповідно до Бюджетного кодексу України органи місцевого самоврядування в селах, селищах, містах, районах у містах самостійно розробляють, затверджують і виконують відповідні місцеві бюджети [6].

Бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад формуються з урахуванням таких нормативних вимог:

- 1) доходи цих бюджетів визначаються згідно зі статтями 64 та 69 Бюджетного кодексу України;
- 2) видатки та кредитування цих бюджетів визначаються відповідно до статей 89 і 91 БК України;
- 3) відносини між цими бюджетами та Державним бюджетом визначаються відповідно до статей 97,99,100, 103⁻², 103⁻⁴ і 108 Бюджетного кодексу України;
- 4) місцеві запозичення здійснюються згідно зі статтями 16 і 74 Бюджетного кодексу України.

В Україні механізм партиципаторного бюджетування на рівні місцевого самоврядування не регулюється жодним державним нормативно-правовим актом (у 2018 році, вже наздоганяючи практику бюджетів участі у громадах, до

Бюджетного кодексу України були внесені зміни, але лише щодо реалізації проєктів «Всеукраїнського громадського бюджету»).

Підґрунтям для застосування бюджету участі складають Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Бюджетний кодекс України та наказ Мінфіну «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні», який має інформаційно-роз'яснювальний характер.

Органи місцевого самоврядування реалізують громадські бюджети відповідно до ст.26 Закону України «Про місцеве самоврядування». Механізм процесу визначається індивідуально на місцевому рівні.

Для запровадження громадського бюджету місцева влада повинна розробити та затвердити рішенням міської ради або розпорядженням міського голови Положення про громадський бюджет або цільову програму. Під час розроблення даного документу було б в ідеалі залучати громадян, для обговорення та прийняття рішень. Адже в Положенні та цільовій програмі окреслюють вимоги до проєктів, етапи проходження, порядок розгляду та аналізу проєкту, яким чином проходить голосування та визначення переможців, обсяги і джерела фінансування та шляхи реалізації проєктів. Тобто даним нормативним документом регулюється та контролюється процес механізму запровадження бюджету участі та його виконання на території громади чи міста. Також під час розробки положення необхідно врахувати вибір електронного майданчика, на якому будуть подаватися проєкти та проходитиме голосування за поданні проєкти. Але в деяких громадах спостерігаються випадки змішаного голосування, тобто як електронного так і паперового голосування, тому це все потрібно зазначати в нормативному документі. У більшості міст спостерігається тенденція затвердження і положення про громадський бюджет, і цільова програма. Майже всі Положення схожі між собою і розглядають бюджет участі, як інструмент прямої демократії, процес

взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю, залучення мешканців міст до участі у бюджетному процесі й надання можливості для вільного доступу до інформації, а також забезпечення відкритості та прозорості діяльності міських рад.

Для ефективного запровадження та регулювання механізму БУ положення про громадський бюджет має містити:

- модель громадського бюджету (чиновницька чи громадська);
- профіль автора: вік, громадянство, належність до територіальної громади;
- профіль особи яка голосує: вік, громадянство, належність до територіальної громади;
- способи ідентифікації авторів та осіб, які голосують;
- порядок голосування, тобто спосіб, кількість проєктів, встановлення результатів;
- порядок попереднього розгляду проєктів комісією або координаційною радою, порядок оскарження та підстави;
- порядок реалізації проєктів;
- ступінь залучення громадян на кожному етапі;
- параметри громадського бюджету та інші питання.

Також хочеться зазначити, що положенням визначаються учасники процесу громадського бюджету, які можуть бути авторами проєктів., а саме їхній вік, місце реєстрації та проживання на території відповідної громади. В деяких громадах дозволяється бути учасником громадського бюджетування і іноземним громадянам, і особам без громадянства, а також без обмежень до обов'язкової реєстрації місця проживання на відповідній території (Дніпро, Київ, Львів, Тернопіль, Черкаси та ін.).

Відсутність єдиних стандартів механізму ГБ забезпечує гнучкість в прийнятті відповідних рішень, можливість врахування особливостей регіонів, створення унікальних інклюзивних механізмів громадського бюджету, беручи

до уваги пріоритети розвитку окремих громад. Але з іншого боку із-за відсутності законодавчого регулювання на загальнодержавному рівні можливо наробити багато помилок. Аналізуючи положення громад, бачимо велику кількість внесення змін та затверджень в новій редакції. Це говорить про те, що громади удосконалюють свій нормативний документ, врегульовують питання які виникли в процесі практичної реалізації громадського бюджету.

Вимоги до проєктів зазначаються в нормативних документах громад, і вони дещо різняться, але основні можна узагальнити до єдиних критеріїв таким чином:

- виконання всіх запланованих завдань повинно відбутись упродовж одного року;
- реалізація проєкту має бути у компетенції органів місцевого самоврядування;
- реалізація інвестиційних проєктів і проведення ремонтних робіт може відбуватись лише на територіях, якими місто має право розпоряджатися згідно з чинним законодавством;
- проєкт не повинен суперечити діючим програмам розвитку міста і не дублювати їх;
- кошторис проєкту має включати всі розраховані за реальними цінами витрати, враховуючи розробку проєктної документації, закупівлю товарів, робіт та послуг тощо;
- проєкт має бути ґрунтовно опрацьованим й не носити фрагментарного характеру;
- сфера реалізації проєкту має бути публічною.

Надзвичайно важливим принципом партиципаторного бюджетування є те, що рішення, які приймаються мешканцями під час голосування, є обов'язковими до виконання органами місцевого самоврядування, за чим здійснюється постійний громадський контроль.

На сьогодні відсутній закон чи інший нормативно-правовий акт затверджений на загальнодержавному рівні, який би регулював процес бюджету участі, тому деякі науковці вважають, що це на краще, оскільки «не стримує та не обмежує ініціативу на місцях». [23, с. 130] Проте вже наявний світовий досвід свідчить, що у тих країнах, де принципи і вимога застосування партиципаторного бюджетування органами місцевого самоврядування закладені у закони – Перу, Польща, Південна Корея, Швеція та ін., демонструють швидше розповсюдження цієї практики, її вищу результативність та ефективність, більші обсяги залучення громадськості.

Як бачимо, для залучення громадян до бюджетного процесу в Україні наявна нормативно-правова база відповідно до якої можливо запозичувати та впроваджувати досвід бюджету участі. Громадянам надається право брати участь у розподілі певної частки місцевого бюджету. Проте, нормативна база впровадження та реалізації громадських бюджетів (бюджетів участі) обмежена положенням про громадський бюджет, що затверджується рішенням міської ради або розпорядженням міського голови відповідної громади.

РОЗДІЛ 2

ГРОМАДСЬКИЙ БЮДЖЕТ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

2.1. Особливості реалізації моделі громадського бюджету в Україні

В Україну ідея партиципаторного бюджетування прийшла у 2015 році на базі польської моделі. Так, за підтримки фундації співпраці ПАУСІ, який реалізовували за підтримки Європейського Союзу та Центрально-європейської ініціативи, перші хто реалізує практику громадського бюджету в Україні стали три міста: Черкаси, Полтава й Чернігів, а згодом долучились і інші міста. Застосування бюджету участі стрімко поширювалося містами обласного значення та громадами, що свідчить про високий запит як громадськості, так і місцевого самоврядування, до запровадження інструменту демократії. Через рік у межах проекту USAID «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи» (ЗМФІ II) громадська організація Social Boost запустила технологічне рішення для бюджетів участі «Громадський проект».

Метою проведення проекту було збільшення активності громадян та залучення до процесу прийняття рішень, налагодження співпраці між владою та громадськістю. Проектом було передбачено проведення таких заходів:

- донести до органів влади інформації про механізм бюджетів участі та переваги його запровадження;
- громадські організації набули практичних навичок щодо проведення зустрічей з мешканцями для проведення інформування та соціальної діагностики бюджету участі;
- візит до міст Польщі, де вже використовують практику партиципаторного бюджетування для обміну досвідом;

- обов'язкова робота з громадою щодо аналізу пропозицій, їх пріоритетності, відбору та подання до міської ради;
- включення до місцевого бюджету обраних мешканцями міст заявок [45].

Реалізація пілотного проекту відбулася досить успішно.

На першому етапі запровадження проекту посадові особи органів місцевого самоврядування та громадські активісти пройшли навчання, за результатами якого отримали інформацію щодо механізмів формування місцевих бюджетів за участю громади. Українські та іноземні експерти поділилися інформацією про концепцію бюджетів участі, переваги їх запровадження. Представники громадських організацій отримали практичні навички модерування зустрічей з громадянами та проведення соціальної діагностики партиципаторного бюджетування. Особливу увагу приділено вивченню досвіду запровадження бюджету участі у Польщі. Робочі групи побували в кількох містах, зокрема, Торуні, Гданську, заїжджали у села.

Відповідно до рішення органів місцевого самоврядування основним документом запровадження громадського бюджету (бюджету участі) повинна стати програма. Даною програмою може бути Міська цільова програма про громадський бюджет (або бюджет участі) міста, яка затверджується рішенням міської ради. Одночасно затверджується Положення про громадський бюджет(або бюджет участі). У Положенні про громадський бюджет (бюджет участі, бюджет громадських ініціатив) зазначені основні вимоги до бюджету участі, загальний обсяг фінансування, визначені детальні процедури ініціювання, розгляду, голосування та виконання громадського бюджету.

Звернемося до конкретних прикладів застосування бюджету участі в Україні. Черкаська міська рада першою розпочала процес впровадження бюджету участі затвердивши міську цільову програму «Громадський бюджет міста Черкаси на 2015-2019 роки» за якою і реалізовувалися подані проекти. Згідно даної програми голосування проводилося в змішаній формі, тобто як в

електронному так і в паперовому вигляді. Мешканці міста підготували 56 проєктів, після розгляду робочою групою винесено на голосування 36, за результатами обрано шість проєктів-переможців. Серед них: ремонт садочку, облаштування ігровим обладнанням дитячого садочку, встановлення спортивного обладнання в дитячому садку, створення спортивної зали, облаштування тротуарною плиткою подвір'я гімназії, благоустрій алеї парку першої міської лікарні. [35].

На початку впровадження громадського бюджету в Чернігові міською радою було спочатку затверджено Положення про громадський бюджет (бюджет участі) у м.Чернігові, а згодом і Програму реалізації громадського бюджету (бюджету участі) в місті Чернігів на 2016-2020 роки. На фінансування проєктів програмою було затверджено 1% від доходу міста, що становило 4,8 млн.грн. Проєкти було поділено на великі та малі. Мешканцями міста було подано 73 проєкти, після їх розгляду робочою групою тільки 56 відповідали всім вимогам, які затверджені в Положенні та були допущені до голосування.

Всі проєкти-переможці було реалізовано у наступному році. Напрямки реалізованих проєктів більшість стосувалися сфери освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення та інші.

В Полтаві, як і у Черкасах, було прийнято цільову програму на 2016-2020 роки, якою передбачалося виділення коштів на реалізацію проєктів-переможців в розмірі 1% від доходу місцевого бюджету. До участі в конкурсі подали 58 проєктів, після розгляду, вимогам затвердженим у програмі, відповідали 53 проєкти. Голосування відбувалося в паперовому та електронному вигляді. В голосуванні взяли участь 3633 мешканців міста. Напрямками реалізації проєктів є благоустрій території, спорт, охорона здоров'я та інше [11].

У 2015 році в Україні успішно відбулася реалізація пілотного проєкту партиципаторного бюджетування. Позитивний досвід впровадження з кожним роком розповсюджується Україною. Якщо на початку впровадження та

реалізації бюджету участі в громадах спостерігалася тенденція фінансування проєктів з благоустрою та сфери освіти, то сьогодні це проєкти пов'язані із соціальним захистом, соціальним забезпеченням, охороною здоров'я.

Офіційна статистика щодо показників ГБ в Україні відсутня, наявні лише окремі дослідження, що проводились громадськими організаціями. Варто зазначити, що пандемія Covid -19 у 2019-2020 роках сприяла сповільненню поширення застосування бюджету участі в громадах. За даними громадських організацій, які проводили дослідження, завдяки бюджету участі у 2019 році було реалізовано 617 проєктів. Напрямами проєктів-переможців були:

- благоустрій територій;
- освіта;
- фізична культура і спорт;
- покращення транспортної мережі;
- охорона здоров'я;
- молодіжна політика;
- соціальний захист і соціальне забезпечення;
- інше [30].

Кількість ОТГ, які використовують такий інструмент як бюджет участі, у різних областях є різною і коливається від 2–3 до 11–13 ОТГ на область. Детальнішу інформацію наведено в Додатку А.

З даних наведених даних у Додатку А видно, що серед ОТГ аналізованих областей найбільший обсяг видатків на фінансування проєктів бюджету участі по ОТГ, було спрямовано в Житомирській області – 10 16,8 млн грн., що становить 19,9% від загального обсягу коштів бюджету участі 2019 року по усіх ОТГ, які мали бюджет участі, та у Тернопільській області – 12,6 млн грн (або 14,9%). Найбільша кількість ОТГ, які реалізовували проєкти бюджету участі, була в Івано-Франківській (12) та Тернопільській (11) областях. Найбільша кількість проєктів бюджету участі була реалізована в Дніпропетровській (62),

Тернопільській (57) та Івано-Франківській (55) областях [44].

У 2021 році, за даними облдержадміністрацій, у 197 територіальних громадах, де впроваджується бюджет участі, передбачено реалізацію близько 2 500 проєктів на суму 592,5 млн грн. (за повідомленням Міністерства соціальної політики України), див.рис.2.1:[30]

Рис.2.1. Кількість проєктів, що підлягали реалізації в Україні у 2021 році
Джерело: складено автором на основі [30].

Як бачимо більшість проєктів першопрохідців стосувалися ремонту садочків, шкіл, облаштування спортзалів, то на сьогодні спостерігається зростання кількості проєктів, що подаються авторами спрямованих на забезпечення соціальних потреб, безбар'єрності, облаштування зон відпочинку тощо.

Протягом останніх років в низці громад спостерігалися негативна динаміка, або взагалі призупинення практики партиципаторного бюджетування. Більшою мірою це характерно для громад сільського та селищного типу, проте спостерігається і серед окремих великих міст – обласних центрів. Частково це пояснюється впливом кризи 2020 р. через епідемію коронавірусу та повільним відновленням економіки в 2021 р., коли основні

фінансові ресурси громад витрачалися переважно на видатки поточного споживання.

На сьогодні типове положення про громадський бюджет в містах України виглядає наступним чином. У більшості випадків це положення, які встановлюють вимоги до процедури впровадження та реалізації громадського бюджету, щорічні обсяги фінансування. Але існує практика коли реалізація партиципаторного бюджету контролюється міською цільовою програмою, яка затверджується на 3-5 років. Такі випадки існують у Дніпрі, Харкові, Сєверодонецьку, донедавна були у Полтаві та Черкасах, але міською радою для більш ефективного врегулювання даного процесу затвердженні положення. Якщо ж реалізовувати проекти тільки на підставі затвердженої програми, існує ризик, що при закінченні строку дії програми не буде завершено реалізацію проекту громадського бюджету.

Майже у всіх положеннях визначено мінімальну суму громадського бюджету, яка становить 1% від надходжень міста. В Києві та Дніпрі допускається можливість співфінансування проекту, якщо його вартість виходить за граничні межі визначеної положенням про «Бюджет участі». В такому випадку автор визначає окремі заходи проекту, які будуть реалізовуватись за рахунок місцевих коштів.

Більшість міст практикує поділ проектів на великі та малі, відповідно і розподіл фінансування відбувається до поділу. В основному вік для авторів проектів та осіб, які будуть голосувати становить 16 років. Але в деяких містах положенням дозволяється брати участь в громадському бюджеті особам, які досягли 14 років. Це дає змогу залучити більшу кількість громадян, адже молодь більш активна.

Строки голосування в кожному місті різняться, але в основному становлять від 10 до 15 днів. Хочемо зазначити, що є випадки, наприклад в Харкові, де строк голосування встановлено 60 днів. Не всі міста приєдналися до

електронних майданчиків, на яких проходить подання, розгляд, голосування за проекти, тому дуже часто зустрічається змішана форма голосування (електронна та паперова).

В деяких містах існують свої особливості щодо механізму реалізації бюджету участі. Наприклад, в Києві для того, аби проект було допущено до голосування, необхідно провести публічне обговорення. В Дніпрі положенням про «Бюджет участі» передбачено конкретні сфери та напрямки, відповідно до яких можна подати проекти, а саме: безпека та громадський порядок, благоустрій та інфраструктура, енергозбереження, культура та туризм, комунальне господарство, навколишнє середовище, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, спорт та телекомунікації, зв'язок та інформаційні технології.

В Івано-Франківську обов'язковою умовою є те, що на початку року є проводяться публічних дискусії, де визначають пріоритетні напрямки розвитку міста, проблеми та обговорюють тематику майбутніх проектів.

В багатьох містах створенні координаційні ради при виконавчих органах, де кожен громадянин може звернутися та отримати консультацію щодо підготовки проекту, заповнення форм, визначення обсягу фінансування.

Хочеться зазначити, що необхідно звернути увагу на права маломобільних груп населення, які відчують труднощі в пересуванні і таким чином не мають змоги приймати участь в дискусіях, голосуваннях.

Аналізуючи сайт Громадського бюджету можна зауважити, що найбільше поданих проектів стосується сфери освіти. Це і капітальні ремонти вбиральнь, харчоблоків, реконструкції спортзалів, заміна вікон в школі тощо. Долучаючи до голосування батьків, освітяни мають велику перевагу в голосах, таким чином більшість проблем в громаді вирішується в даній сфері. Тому це стає додатковим фінансування освіти, що і так передбачається бюджетами. Варто зауважити, що в містах вже існує практика проведення двох конкурсів:

– громадський бюджет. Основними напрямками є: соціальний захист, безпека та громадський порядок, охорона навколишнього середовища, розвиток комунального господарства, енергоефективність та благоустрій, розвиток культури та освіти, розвиток спорту та туризму, сприяння розвитку сільського господарства);

– шкільний громадський бюджет. Основними напрямками є: створення умов для шкільної та позашкільної освіти, організація дозвілля школярів, створення комфортного шкільного простору, стимулювання здорового способу життя, модернізація освітнього процесу.

Необхідно подавати такі проекти, щоб кожен мешканець громади міг скористатися результатом проекту бюджету участі. Наприклад, реконструкція шкільного стадіону, яким може користуватися вся громада, або відновлення алеї в парку.

Водночас чимало проблем бюджетів участі в Україні були на початку впровадження бюджету участі. Велика частина проектів, які перемогли, зводилися до проблем благоустрою – ремонту шкіл або побудови дитячих майданчиків. Через це, наприклад, громадський бюджет не часто витрачався на проведення культурних, просвітницьких чи професійних заходів. Також політики часто використовували проекти громадського бюджету для власного піару.

У сучасному суспільстві спостерігається тенденція зростання проектів, які спрямовуються на задоволення потреб мешканців, маломобільних груп та незахищених верств населення. До прикладу, електричний підйомник у приміщенні дитячої поліклініки для людей з обмеженими фізичними можливостями в межах проекту «Безбар'єрне місто», встановлений Бердянською міською громадою. У Полтаві створено кваліфіковану команду супроводу дітей з аутизмом віком від 5 до 7 років, яка крім терапії займається ще й з підготовкою їх до інклюзивного навчання. В Запоріжській області в

межах проекту «Здорова громада» облаштовано простір для роботи фахівця з фізичної реабілітації в селі Малишівка.

Отже, механізм запровадження бюджету участі складається з таких етапів:

1. Розроблення методики організації системи учасницького бюджетування та розповсюдження для інформування.

2. Розроблення матеріалів, спрямованих на зміцнення потенціалу та підвищення обізнаності для груп громадянського суспільства і представників громади з метою розвитку ефективного і взаємовигідного співробітництва.

3. Створення робочої групи або координаційної ради з питань підготовки бюджету участі з числа представників громадськості та представників органів місцевого самоврядування для впровадження системи бюджету участі. Склад робочої групи затверджується розпорядженням міського голови відповідної громади.

4. Підготовка робочою групою з питань бюджету участі проекту рішення міської ради щодо затвердження Положення про бюджет участі.

5. Проведення громадських слухань, тематичних виступів, інших інформаційно-роз'яснювальних заходів із залученням ЗМІ, соціальних мереж.

6. Обговорення проектних пропозицій, що претендують до включення у бюджет участі.

7. Відбір проектних пропозицій. Визначення напрямів та сфери використання коштів бюджету участі, винесення заявки на громадське голосування.

8. Оголошення проєктів-переможців.

9. Реалізація проєктів.

10. Звіт та оприлюднення результатів реалізації проєктів бюджету участі.

Види проєктів, що можуть пропонуватися до включення до бюджету участі наведені в табл. 2.1:

Таблиця 2.1

Вид проєктів	Ознака видатків
Проєкти капітального спрямування (капітальне будівництво, капітальний ремонт, капітальна реконструкція, капітальна модернізація)	Капітальні видатки
Проєкти, спрямовані на енергозбереження та енергоефективність	Поточні та капітальні видатки
Проєкти, направлені на вирішення поточних питань соціально-економічного розвитку громади	Поточні видатки
Галузеві проєкти, направлені на реалізацію заходів галузевого спрямування	Поточні та капітальні видатки
Проєкти, що представляють собою окремий ряд заходів, перелік яких включає ознаки декількох видів проєктів, наведених вище	Поточні та капітальні видатки

Види проєктів, що можуть пропонуватися до включення до бюджету участі
Джерело:[25].

Загальний алгоритм запровадження системи учасницького бюджетування та формування бюджету участі наведено в Додатку Б.

Протягом останніх років впровадження партиципаторного бюджету (громадського бюджету, бюджету участі) в Україні набирає стрімкого поширення. Практичний досвід реалізації бюджету участі має Лубенська територіальна громада Полтавської області. Програму «Громадський бюджет м. Лубни на 2019-2020 роки» було затверджено рішенням міської ради від 11.04.2019 р. Згідно цієї програми в бюджеті міста на 2019 рік було передбачено 300 тис. грн. На 2020 рік - 500 тис. грн. Було подано 19 проєктів. Сім з них на платформі і 12 на паперовому носії. В результаті було розглянуто висновки перевірки проєктів структурними підрозділами, узгоджено перелік

позитивно і негативно оцінених проєктів та кращі з 19 (12 проєктів) допущено до голосування.

Проєкти переможці Бюджету участі м.Лубни, 2019 р.

Назва проєкту	Сума фінансування, тис.грн.	Кількість голосів
Встановлення дитячого майданчику по вул. Щелканова, 9	100,00	129
Облаштування зони відпочинку на території центрального парку культури та відпочинку	100,00	91
Створення зони дозвілля для юних лубенців	30,00	53
Створення пункту організації гарячого харчування для малозабезпечених верств населення	30,00	21
Встановлення Wi-Fi зони в центральній частині міста	30,00	6
Всього	290,0	300

У 2020 р. після розгляду та перевірки 17 проєктів було допущено до голосування.

Проєкти переможці Бюджету участі м.Лубни, 2020 р.

Назва проєкту	Сума фінансування, тис.грн.	Кількість голосів
Реконструкція міні-стадіону зі штучним покриттям Лубенської ЗОШ I-III ступенів № 1	200,00	483
Наше життя у Екостилі	48,7	454
Облаштування рекреацій початкового блоку спортивно-ігровими куточками з м'яких модулів конструкторів	49,9	349
Оновлення дитячого спортивного майданчика в ДНЗ № 17 «Золотий ключик»	197,8	292
Всього	496,4	1578

Громада м. Лубни долучається і до Бюджету участі Полтавської області. За підсумками 2020 року 1 проєкт від м. Лубен «Ревіталізація архітектурної споруди «Альтанка Анни Керн у Молодіжному парку міста Лубни» отримав перемогу в «Бюджеті участі Полтавської області» (обсяг

залучених коштів з обласного бюджету – майже 100,0 тис. грн.) та стали переможцями 3 проєкти («Перетворення шкільного телебачення на сучасний медіацентр», «Обладнання конференц-зали для шкільного євроклубу «LINK», «Улаштування на території Лубенської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 10 військово-спортивного майданчика з сучасним знаряддям») подані школярами на участь у «Шкільному громадському бюджеті Полтавської області» (з обласного бюджету залучено по 50,0 тис. грн. на кожен проєкт). Місто залучило за рахунок обласного бюджету участі інвестиції на суму 250,00 тис. грн.

Лубенською міською радою 08.04.2021 року було прийняте рішення «Про затвердження програми «Громадський бюджет Лубенської територіальної громади на 2021 – 2023 роки».

Програмою передбачено щорічне проведення двох конкурсів:

– Громадський бюджет Лубенської територіальної громади, на реалізацію якого виділено 800,0 тис. грн. (із них: на реалізацію проєктів у м. Лубни - 400,0 тис. грн., на реалізацію проєктів у сільських населених пунктах Лубенської територіальної громади – 400,0 тис. грн.);

– Шкільний громадський бюджет, на реалізацію якого виділено 200,0 тис. грн. (із них: на реалізацію проєктів у навчальних закладах м. Лубни - 100,0 тис. грн., на реалізацію проєктів у навчальних закладах сільських населених пунктах Лубенської територіальної громади – 100,0 тис. грн.).

На виконання рішення сесії у 2021 році було проведено конкурс Громадський бюджет Лубенської територіальної громади, на який було допущено 18 проєктів. За результатами голосування 5 проєктів визнано переможцями конкурсу: 2 проєкти, що будуть реалізовані у м. Лубни («Розбудова спортивно-ігрової зони «Рекреація моєї мрії» на прилеглий території будинків по вул. Київській, 9, 12, 15, 15А м. Лубни» та «Капітальний ремонт частини твердого покриття (укладання тротуарної плитки) на території

ЗДО № 17 «Золотий ключик»), на загальну суму 379,85 тис. грн. та 3 проекти, що будуть реалізовані у сільських населених пунктах Лубенської територіальної громади («Поліпшення екологічного стану та благоустрій прибережної зони ставка «Бардаківський» в селі Калайдинці Лубенського району Полтавської області», «Здоров'я – основа благополуччя людини» та «Здорова нація» створення хокейного майданчика на території с.Засулля»), на загальну суму 400,0 тис. грн. Крім того, наприкінці 2021 року було вперше проведено конкурс Шкільний громадський бюджет Лубенської територіальної громади, загальний бюджет якого складає 200,0 тис. грн. (100,0 тис. грн. – на проекти, що будуть реалізовані у м.Лубни, та 100,0 тис. грн. – на проекти, що будуть реалізовані у сільських населених пунктах громади). На цей конкурс допущено до голосування 11 проектів. За результатами голосування у м. Лубни визначено 2 проекти-переможці («Безпечне освітнє середовище в Лубенській ЗШ І-ІІІ ступенів №1 (встановлення відеоспостереження)» та «Спортивний інвентар для Лубенської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. № 8») на загальну суму 99,32 тис. грн. Серед закладів освіти сільських населених пунктів перемогли також 2 проекти: «Майстерня творчості» - сучасний освітній кабінет трудового навчання та технологій» (с. Вовчик) та «Бібліотечний медіа простір ОЗ «Калайдинцівська ЗОШ ЛМР» (с. Калайдинці) на загальну суму 99,9 тис. грн.

Проведення двох конкурсів протягом 2021 року продемонструвало надзвичайну їх популярність і активність громадян як під час подання проектів, так і під час голосування за них.

Так, на конкурс Громадський бюджет Лубенської територіальної громади було подано 23 проекти (допущено до голосування – 18 проектів), на Шкільний громадський бюджет було подано 22 проекти (допущено до голосування – 11 проектів).

Всього за ці проекти віддано голосів – 12416 голоси (електронних – 70,2%, паперових – 29,8 %). З них:

- за проекти Громадського бюджету - 3652 голоси (електронних – 2312, паперових – 1340);
- за проекти Шкільного громадського бюджету - 8764 голоси (електронних – 6404 паперових – 2360) [32].

Спостерігається збільшення обсягів виділених коштів на реалізацію проектів бюджету участі.

На графіку видно суттєвий приріст за кількістю голосів. Також спостерігається велика активність громадян в шкільному громадському бюджеті. Такі трансформації можна оцінювати позитивно [32].

Отже, бюджет участі є ефективним сучасним інструментом як налагодження системного діалогу між органами місцевого самоврядування та громадою, так і покращення якості життя в певній місцевості [23].

Вважаємо, що бюджет участі в контексті довгострокової реформи має такі переваги для українського суспільства:

- побудова діалогу між громадянами та представниками влади, у межах якого основні вимоги громадян перетворювалися б на конкретні та обґрунтовані пропозиції;
- вплив на багато аспектів соціально-економічного характеру, а саме на спрямування бюджетних коштів до найбільш потребуєчих територіальних районів та соціальних груп населення;
- залучення соціальних груп населення, які до того часу не брали участь у громадських дискусіях;
- зосередження на довгострокових цілях і пріоритетах бюджетної політики на місцевому рівні, підтримка сталого розвитку міст з точки зору економічної, соціальної, культурної та екологічної ситуації.

Отже, можна зробити висновок, що впровадження механізму громадського бюджету в Україні необхідно, адже це демократичний процес, під час якого проходять дискусії, обговорення, прийняття рішень щодо використання частини коштів місцевого бюджету на покращення громади. Таким чином, впровадження щорічної практики використання бюджету участі органами місцевого самоврядування в Україні може розглядатися як частина реформи децентралізації державної влади, яка в даний час здійснюється.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що для ефективного впровадження бюджету участі в Україні необхідне співіснування трьох основних факторів. По-перше, введення цього інструменту вимагає сильної підтримки з боку державних органів влади, яка не блокуватиме громадські ініціативи та процедури і буде готова відмовитися від реалізації частини своїх

повноважень на користь громадян. По-друге, ці механізми можуть ефективно функціонувати тільки в громадянському суспільстві, яке хотітиме і матиме реальну можливість брати в них участь. Як видно з практичного досвіду інших країн, безпосередні форми участі громадян у здійсненні влади є найбільш успішними на місцевому рівні, де активно діють неурядові організації та інші громадські рухи. Останнім важливим елементом є наявні фінансові ресурси для реалізації запланованих проєктів, відібраних громадянами [22].

Варто зазначити, що ефективна реалізація проєктів бюджету участі можлива коли адміністративно-територіальна одиниця виділяє певну суму коштів та дає можливість розпоряджатися нею громадянам. Позитивний досвід багатьох країн світу та своєрідна мода на активізацію громадської участі дають змогу зробити висновок, що ідея упровадження бюджету участі стає потужним інструментом у руках громадян. Бюджет участі має величезний потенціал, але для його використання він має бути організованим не тільки для мешканців, а й насамперед разом з ними.

2.2. Зарубіжна практика реалізації моделей бюджету участі

Досліджуючи сучасні зміни та ініціативи у сфері децентралізації влади як у світі, так і в Європі, можна зауважити тенденцію, пов'язану із залученням громадян до процесу безпосереднього впливу на функціонування тих населених пунктів, в яких вони працюють і живуть.

Найчастіше партиципаторний бюджет створюється через використання таких знарядь, як визначення пріоритетів щодо муніципальних видатків самими членами спільноти, вибір бюджетних делегатів – репрезентантів місцевих спільнот, технічна підтримка з боку муніципальних радників, місцеві та

регіональні збори з метою обговорення та голосування пріоритетних видатків, а потім втілення ідей, що мають безпосередній вплив на якість життя мешканців.

В одному із британських видань «Participatory budgeting values, principles and standards» записано: «Успішне запровадження і реалізація партиципаторного бюджету дозволяють об'єднати та зміцнити громаду, підвищують демократичну участь громадян, а також позитивно впливають на якість публічних послуг на місцевому рівні» [48].

Громадський бюджет або бюджет участі упроваджують у світі вже понад 30 років, і з кожним роком він набуває дедалі більшої популярності.

Вперше процес запровадження громадського бюджету відбувся у м. Порту-Алегрі в Бразилії у 1989 році [47]. Це був як засіб боротьби з корупцією та безробіттям. У місті була відсутня належна комунальна інфраструктура, рівень податкових надходжень до бюджету міста, як і рівень доступу громадян до освіти, були надзвичайно низькими. Для вирішення даних проблем владою було вперше впроваджено бюджет участі, що передбачало підвищення активності людей, їх зайнятості. Напрямами реалізації бюджету участі в основному були сфера охорони здоров'я та освіти. Практика бюджету участі в м. Порту-Алегрі застосовується і дотепер, при цьому жителі розпоряджаються 20 % бюджету міста. Як свідчить аналіз, механізм БУ у бразильському місті є високоефективним та має низку позитивних наслідків його реалізації, серед яких:

- зменшення політичної напруги в суспільстві;
- підвищення рівня податкових надходжень до міського бюджету;
- зменшення міських адміністративних витрат;
- зниження рівня корупції за рахунок збільшення громадської активності місцевого населення;
- підвищення рівня обізнаності населення у питаннях використання бюджетних коштів;

- поява практики добровільної участі громадян у реалізації проектів за рахунок власних внесків;
- створення нової культури у громадах;
- забезпечення участі жінок у суспільних заходах, адже до появи бюджету участі жінки були майже виключені зі світу політики та громадського життя міста.

Французький вчений-політолог Іво Сінтомер у трьох своїх наукових працях виокремив основні моделі бюджету участі в Європі. А саме:

- модель Порту-Алегрі, адаптована для Європи (передбачає участь кожного громадянина у вирішенні бюджетних питань);
- модель непрямой участі («близька участь»);
- модель консультацій з питань публічних фінансів, які мають консультативну природу (рішення громадян мають виключно консультативний характер, результати обговорення підсумовуються відповідним органом місцевої в;
- модель бюджету участі у спільноті;
- модель участі за групою інтересів, які більш орієнтовані на організованих громадян [16]. Дві останні моделі характеризуються залученням груп людей, які запрошуються для розробки та пропозицій проектів для інвестиційних фондів у соціально-культурному та екологічному секторах. Кошти можуть надаватися як місцевим бюджетам, так і міжнародним організаціям та приватним компаніям.

З метою розуміння сутності та особливостей застосування кожної з моделей бюджету участі Дорош Б.Й.[16] згрупував дані в табл.(див. Додаток В).

Факторами та особливостями, які впливають на вибір моделі в зарубіжних країнах є: рівень політичної культури, і ступінь фінансової автономії місцевих органів влади, розмір міста та рівень його процвітання.

Дорош Б.Й. [16] згрупував дані щодо факторів, які характеризують кожен модель бюджету участі, яка запропонована в Додатку Г.

Ураховуючи позитивний досвід м. Порту-Алегрі, партиципаторний бюджет швидко поширився іншими містами Бразилії. Найбільше коштів громадського бюджету в Бразилії спрямовано у сферу освіти, що дає змогу підвищити рівень та якість життя. Варто зазначити, що за період функціонування бюджету участі в м. Порту-Алегрі рівень смертності серед немовлят був знижений, підвищився показник середньої тривалості життя, зросла кількість учнів початкової та середньої шкіл; громадяни отримали доступ до води, електрики; та міської каналізації отримали; загальна кількість міських громадських організацій збільшилась. [47]. Таким чином, завдяки високій соціальній ефективності використання механізму бюджету участі упродовж останніх десятиліть бюджету участі набули значного поширення у країнах Латинської Америки. У 90-х роках ХХ століття схожі проекти почали з'являтися в європейських державах, зокрема у Німеччині та Іспанії. На початку ХХІ століття досвід БУ був перенесений до країн Африки, США, Китаю та Південно-Східної Азії. Треба зазначити, що головну роль у поширенні партиципаторного бюджету відіграли Світовий банк, Організація Об'єднаних Націй та інші глобальні інститути розвитку, які виявили інтерес до бюджету участі після вивчення позитивних наслідків його функціонування у Бразилії. Отже, сьогодні практикою партиципаторного бюджету користуються понад 40 країн світу, серед яких Східна та Західна Європа, США, Латинська Америка, країни Азії та Африки [47].

Певна країна (місто) використовує власну відмінну модель партиципаторного бюджету, що загалом є запозиченою від моделі м. Порту-Алегрі. Зауважимо, що вихідна модель бюджету участі, реалізована у Порто Алегре, Нью-Йорку, Чикаго та багатьох інших містах, принципово відмінна. Вона передбачає тривале обговорення пріоритетів розвитку місцевої спільноти

та вибір конкретних проєктів саме на основі спільно визначених пріоритетів громади, які далі передають місцевій владі. Таку модель бюджету участі можливо назвати «деліберативною», адже саме спільнота на зборах у дусі деліберативної демократії формує і стратегічний порядок денний змін у громаді, і обирає проєкти для його втілення.

У певному сенсі компромісною є «консенсусна» модель вибору проєктів. За цієї моделі проєкти обирають на зустрічах мешканців та посадовців шляхом консенсусу, і тільки якщо не вдалося дійти згоди, відбувається голосування за проєкти. Щоправда, тут існує ризик впливу представників влади на порядок денний бюджету участі.

Португалія запровадила громадський бюджет у 2017 році та застосовується він на загальнодержавному рівні. На реалізацію проєктів виділяється 3 млн.грн. Сфери застосування: освіта і навчання для дорослих, культура, наука, сільське господарство, юстиція та внутрішнє управління в автономних регіонах. Партиципаторний бюджет в Португалії складається з 8 груп: один проєкт на загальнодержавному рівні; один для кожного з п'яти районів материкової та один для кожної з двох автономних областей. Це дає можливість гарантувати інтегральне охоплення територій, сприяти залученню громад до регіональних та національних проєктів, залучати громадян до прийняття рішень як на регіональному рівні, так і на загальнонаціональному. Конкуренція між групами відсутня, оскільки кожен має своє фінансування. Бюджет ділиться на рівні суми, які отримує кожна група

Наприклад, у США механізм бюджету участі представлений щорічним циклом зустрічей та голосування, інтегрованим у широкий процес прийняття бюджетних рішень, який складається з п'яти основних етапів (рис. 2.2.). Таким чином, модель бюджету участі в США передбачає попередній етап серії «мозкових штурмів», де жителі відповідної громади подають свої ідеї щодо головних потреб міста та обирають волонтерів-делегатів, які опрацьовують

подані пропозиції, встановлюючи пріоритетність ідей та розробляють остаточні варіанти проектів для голосування. Бюджет участі Канади представлений консультативною моделлю: за допомогою інтерактивної системи громадяни пропонують зниження або підвищення обсягів витрат за окремими бюджетними статтями [47].

Рис.2.2. Етапи процесу реалізації бюджету участі у США

Джерело: складено на основі [47].

З часом практика застосування цього інструменту розповсюдилася й на інші частини континенту. Зокрема, у Перу у 2003 році був прийнятий відповідний закон, яким передбачалося, що всі органи влади повинні використовувати ПБ; щорічно більш ніж 150,0 тис. громадян Перу беруть участь у бюджеті участі. На початку 2000-х років Європа стала першою частиною світу поза Латинською Америкою, де було застосовано ПБ, оскільки прогресивні європейські політики побачили у бюджеті участі можливість для

вирішення тих завдань, що стояли перед публічними адміністраціями, а саме – наближення громадян до влади, залучення їх до процесів модернізації, посилення прозорості публічного управління, боротьба з корупцією.

На основі узагальнення історичних відомостей щодо розвитку партиципаторного бюджетування можна виділити декілька хвиль його поширення у світі (Додаток Г).

В Європі ця практика набула популярності на початку ХХІ ст. Першопрохідцями стали Німеччина й Іспанія. Активно запроваджується практика громадського бюджетування в Республіці Польща, де цей процес називають «бюджет участі». Як відомо, у Швейцарії вже відбулася передача громадянам права ухвалювати рішення стосовно державних витрат. Якщо вони вирішують, що витрати непотрібні або надмірні, вони голосують проти. Наприклад, у м. Цюріх проводиться обов'язковий фінансовий референдум щодо одноразових витрат під конкретну потребу понад 20 000 000 франків або щорічні витрати під конкретні потреби в розмірі понад 1 мільйон швейцарських франків на рік.

В зарубіжних країнах досвід впровадження та реалізація бюджету участі є досить великим та різноманітним. Наприклад, в деяких країнах більшу суму коштів спрямовують на реалізацію проєктів у сфері послуг, а в деяких реалізація проєктів зосереджена на об'єкти місцевої інфраструктури.

Незважаючи на те, що європейські практики бюджетів участі беруть своє коріння в оригінальній моделі Порто Алегрі, в Європі були розроблені кілька різних під моделей партиципаторного бюджетування (Додаток Д).

В Європі перші досвіди впровадження бюджету участі мали місце у Франції, Італії та Іспанії.

Вперше бюджет участі в Польщі запроваджено у 2010р.в рамках Сопотської ініціативи розвитку–неформальної групи, що діє в місті Сопот.

Метою впровадження стала реалізація вимог сталого розвитку і

розширення громадської участі. Ідея запровадження бюджету участі спочатку не знайшла прихильників серед представників місцевої влади. Однак, за допомогою проведення освітніх та рекламних заходів вдалося у повторному голосуванні впровадити бюджет участі. Сформовано план передачі частини повноважень місцевої влади громадянам у сфері здійснення видатків у розмірі менше 1% бюджету міста (близько 3 млн. злотих) та створено Комісію ради міста у справах бюджету участі [18].

На кінець 2016 року в Польщі більш ніж 180 міст запровадили партиципаторні бюджети.

В Польщі відсутній загальноприйнятий закон, який би регулював механізм партиципаторного бюджету. Кожне місто, район або громада ухвалюють рішення про запровадження партиципаторного бюджету у відповідності до власних моделей. Місцева влада визначає потреби міста та вирішує в яку сферу спрямовувати громадські кошти. Громадяни тільки приймають участь у розробці проєктів. [22].

Партиципаторний бюджет Польщі не зосереджується на тематичному поділі проєктів. Фактично поділ проєктів це загальноміські, районні, міські.

Наприклад у Варшаві партиципаторний бюджет поділено між мікрорайонами. Проєкти перевіряються робочою групою міської ради, відповідно до критеріїв відбираються проєкти на реалізацію за рахунок коштів бюджету участі.

Критерії відповідно до яких відбираються проєкти на реалізацію:

- завдання, що містяться у цих проєктах, мають належати до компетенції міста;
- мають реалізуватися протягом року;
- повинні відповідати бюджету в межах зазначеної суми;
- повинні мати загальнодоступний характер;

– повинні реалізовуватись на ділянці, яка належить до власності міста. У разі реалізації проєкту на приватній території необхідно надати дозвіл цих приватних осіб, та він має відповідати всім місцевим програмам і стратегіям.

Якщо виникає необхідність внести зміни до проєкту організатори контактують з автором. За потреби залучають додаткових експертів та проводять повторну перевірку. Автор проєкту може подати апеляцію та оскаржити результати перевірки. Кожний проєкт отримує юридичну оцінку. Працівники відповідних департаментів лише оцінюють, можливість реалізації проєктів, а не висловлюють власні думки щодо доцільності реалізації проєктів. Остаточне рішення належить місцевій громаді [22].

У більшості польських міст процедура запровадження бюджету участі подібна. Спочатку місцева влада розробляє принципи та передбачає реалізацію певних етапів. Можна виділити загальну схему реалізації бюджету участі:

- надання ідей та пропозицій громадянами;
- перевірка можливостей реалізації ідей та ідентифікація пропозицій;
- відбір ідей, які будуть про фінансовані і внесені до бюджету міста;
- реалізація визначених завдань.

У Польщі обсяги бюджетів участі становлять від 40 тисяч до 60млн. злотих, від 0,002% до 3,4% від загального бюджету міста [22].

Важливо зазначити, що модель бюджету участі в польських містах є дуже схожою до загальноприйнятих у світі, однак вона має свої специфічні особливості в різних містах Польщі, а саме:

1. Суспільна участь у формуванні процедури впровадження бюджету участі – громадяни, залежно від міста, мають різні можливості участі у процесі не тільки прийняття рішень, вибору завдання для реалізації, а й впливу на процес формування та встановлення процедури впровадження бюджету участі;

2. Визначення осіб, які мають право на участь у бюджеті участі.

Диференціація відбувається одночасно за: • віком (в деяких містах мають право голосувати тільки повнолітні, а в інших було дозволено також участь молодших осіб, наприклад, могли голосувати особи, які мали 16 років); • статусом « мешканця» – у деяких містах обов’язковою була наявність прописки на даній місцевості, а в інших важливим є факт фактичного проживання, а не отримання офіційного посвідчення про прописку, що відкривало можливість участі також іншим мешканцям міста, наприклад студентам.

3. Розподіл фінансових ресурсів бюджету участі здійснювався на реалізацію завдань локальних (на території певної частина міста) та/або загальноміських (по всьому місту).

4. Напрямок видатків – деякі місцеві органи влади вказували певний напрям видатків, в якому могли надавати пропозиції мешканці, в інших можна було надавати пропозиції на всі завдання, які знаходяться у повноваженні місцевої влади.

5. Прозорість процесу – у деяких містах процес розгляду та вибору пропозицій мешканців проводився у відкритій формі. Громадяни міста могли не тільки цікавитися результатами вибору пропозицій, а й брати участь у засіданнях спеціального комітету міської ради у справах бюджету участі, яка приймала остаточне рішення про затвердження переліку пропозицій до головування [22].

В Польщі результатами запровадження партиципаторного бюджету задоволені мешканці міста та місцеві органи влади.

Узагальнюючи закордонний досвід щодо впровадження механізмів бюджету участі бачимо, що громадський бюджет є ефективним інструментом щодо налагодження співпраці між владою та громадянами. Він сприяє зростанню активності населення, підвищує рівень життя на відповідній території громади тощо.

2.3 Вплив громадського бюджету на різні сфери суспільного життя

Громадський бюджет проникає у різні сфери нашого життя, не перестає бути соціальною інновацією.

Стрімке поширення Громадського бюджету на всій території обумовлено тим, що його впроваджують у всіх типах населених пунктів, а також на районному й обласному рівнях.

Напрямок розвитку бюджету участі у певній громаді залежить від активності громадськості та відкритості влади. Якщо місцеві мешканці відстоюють демократичний формат бюджету участі, а місцева влада відкрита до конструктивного діалогу та експериментів, ухвалює демократичні положення про бюджет участі, напрацьовані разом із громадськістю, то вибудовується ефективна співпраця між громадянами та владою. Мешканці подають якісні проекти, масово голосують та моніторять втілення, а влада ретельно перевіряє якість проектів, прозоро висвітлює весь процес, та відповідально реалізує проекти. У такому випадку підвищується якість життя у громаді, громадськість стає активнішою, а самоврядування – ефективнішим.

Збільшується громадська активність. Люди стають більш зацікавленими у вирішенні проблем міста, також зростає рівень співпраці між собою та органами влади. З поміж населення виділяються громадські лідери.

Зростає залученість різних соціальних груп (зокрема – людей з низькими доходами, менш освічених, старших, пенсіонерів, безробітних, представників робітничого класу), включно з політично маргіналізованими соціальними групами (бідними, старшими, етнічними меншинами) до громадського життя.

Проводиться громадянська освіта. Люди краще розуміють діяльність місцевого самоврядування та покращують навички участі у громадському житті. За даними опитування ПАУСІ у 10 українських громадах з БУ, за

2016–2018 роки автори проєктів стали краще розуміти бюджетний процес та отримали нові навички проєктного менеджменту.

Крім того, посилюється соціальна влада громадян. Розширюються права та можливості місцевих мешканців, відбувається децентралізація влади – громадяни уповноважені брати участь у прийнятті рішень, місцеві мешканці входять до складу місцевого самоврядування, громадяни обирають представників з БУ до місцевого самоврядування. Завдяки можливості впливу на владу громадяни здобули більше соціальної влади. Справді, БУ в Україні розширює права та можливості громадян завдяки залученню їх на всіх етапах творення публічної політики.

Зростає соціальна згуртованість. БУ сприяє розбудові громади як соціальної спільноти, люди задоволені позитивним чуттям належності до своєї громади.

Впливу БУ на місцеве самоврядування підтверджено низкою наслідків.

Відбуваються зміни у свідомості представників місцевої влади. Зокрема, позитивною є зміна свідомості політиків. Участь представників органів місцевого самоврядування у реалізації бюджету участі підвищила їхні фахові навички соціальної комунікації та публічного адміністрування.

Покращилася взаємодія між громадськістю та владою. Зростає рівень порозуміння між громадянами та владою, співпраця між ними стає міцнішою та ефективнішою, зникають бар'єри, які існували між жителями та міською державною адміністрацією.

Позитивні наслідки запровадження бюджету участі можна узагальнити таким чином:

– посилення громадянського суспільства, зростання залучення громадян у публічне обговорення проблем місцевого розвитку, формування нових форм партнерських відносин між громадянами та органами місцевого самоврядування;

- покращення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування через забезпечення додаткового нагляду й контролю;
- збільшення відповідальності й респонсивності органів місцевого самоврядування, формування навичок співпраці з громадою у досягненні спільних інтересів;
- покращення соціальних результатів через удосконалене управління, виховання відповідальніших і обізнаніших громадян, а також шляхом реалізації проектів, що зосереджуються на потребах громади.

Конкретизуючи останнє положення, Фундація ПАУСІ зазначає, що бюджет участі є чудовим навчальним інструментом з питань місцевого самоврядування: мешканці вивчають механізми формування та використання місцевого бюджету, навчаються приймати рішення стосовно вибору пріоритетів витрачання бюджетних коштів, враховуючи перспективи розвитку певної місцевості. Це не лише інструмент, який можна застосувати в будь-яких обставинах, а й елемент філософії конкретної спільноти, тобто сукупності влади і мешканців однієї територіальної громади, що співпрацюють між собою заради свого розвитку [18].

На нашу думку, варто зробити акцент на чотирьох сферах впливу: економічній, політичній, соціальній і культурній. До економічної сфери відносяться показники, які відповідають за розвиток інфраструктури.

Головними показниками оцінки впливу в соціальній сфері є соціальна активність громадян, їх співпраця. Бюджет участі дає змогу втілювати свої ідеї щодо покращення міста в життя. Формується діалог між мешканцями громади, з'являються нові лідери. До культурної сфери відноситься розвиток культурного простору громади, розбудова культурного діалогу. [39].

Вплив запровадження практики партисипативного бюджетування в Україні на різні сфери життя громадськості, а саме економічну, соціальну, політичну на культурну, узагальнено і наведено у табл. 3.1.

Таблиця 2.2

Вплив запровадження бюджету участі на окремі сфери суспільного життя
територіальних громад

Сфера впливу	Результати
Економічна	<ul style="list-style-type: none"> – збалансована економічна політика; – розвиток інфраструктури; – ефективність використання фінансових ресурсів на місцевому рівні; – бюджет участі допомагає оперативно реагувати на найбільш гострі економічні проблеми в житті громади
Соціальна	<ul style="list-style-type: none"> – соціальна згуртованість та інтеграція; – розвиток громадянської освіти; – поява нових лідерів; – розвиток громадянського суспільства
Політична	<ul style="list-style-type: none"> – зростання якості державного управління на місцевому рівні; – підвищення рівня довіри місцевого населення до політичної влади; – зростання ефективності політичних рішень на виконання політичних завдань; – активне сприяння децентралізації влади
Культурна	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення розвитку сфери культури; – розвиток культурного простору громади; – розбудова культурного діалогу

Джерело: сформовано автором на основі [39, с. 26].

Як приклад впливу на економічну сферу життя є те, що у Вінниці щороку впроваджують проекти з розвитку та благоустрою мікрорайонів міста. Такі ініціативи покращують не лише загальний естетичний вигляд громадських просторів, але й туристичну привабливість, що, своєю чергою, збільшує надходження до місцевого бюджету; політичної – завдяки громадському бюджету в Івано-Франківську активізувався діалог і налагодилася регулярна взаємодія між посадовими особами міської ради та громадою, оскільки майже

стовідсоткова реалізація обраних проектів збільшила довіру містян до влади; соціальної – вдалою ілюстрацією є розподіл коштів між 13 мікрорайонами Бердянська, що дає кожному мікрорайону можливість гарантовано впроваджувати обрані проекти. Так населення відчуває безпосередню причетність до розвитку території, на якій проживає, що гуртує мешканців навколо ідей і сприяє утворенню ініціативних груп; культурної – із цією сферою в Запоріжжі пов'язаний проект «Театр для всіх», у межах якого відбувається будівництво критої театральної сцени, що дасть змогу жителям Шевченківського мікрорайону долучатися до якісних культурно-мистецьких заходів.

Моделі впливу бюджету участі та дослідницькі гіпотези визначено у Додатку Е.

Таким чином, оцінка впливу є важливою складовою процесу Громадського бюджету, яка дозволяє глибоко аналізувати виклики, успіхи, визначити завдання та подальші кроки на наступний цикл.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ

3.1. Способи залучення громадськості до бюджету участі

Україні функціонує кілька десятків механізмів громадської участі у суспільному і політичному житті та процесі прийняття рішень у містах, передбачених нормативно-правовими документами різних рівнів: від Конституції до рішень органів місцевого самоврядування. Ці механізми відрізняються між собою за способами залучення, обов'язковістю застосування, деталізованістю і визначеністю процедури здійснення, ефективністю, частотою, зручністю і простотою використання.

Проблеми залучення громадськості до бюджетного процесу та забезпечення його прозорості певною мірою розглядаються в працях вітчизняних науковців, таких як: І. Абрам'юк, А. Дем'янюк, І. Луніна, А. Лучка, Б. Малиняк та ін.

Зазначена проблематика активно досліджується у західній науковій літературі, зокрема питання функціонування бюджетів участі досліджено в працях польських економістів Р. Гурські, В. Кенбловського, Б. Мартеля та ін.

На сучасному етапі розвитку інституту місцевого самоврядування в Україні важливим є продовження пошуків ефективної моделі залучення громадян до бюджетного процесу на місцевому рівні, наукове обґрунтування процесу складання громадських бюджетів та їх впровадження у вітчизняну практику.

На нашу думку, громадська активність – це ставлення людини до життя

суспільства. Вона виявляється у суспільнокорисній діяльності, у змінах існуючих та створенні нових форм соціального життя. Невід’ємним складником громадянської активності є участь молоді у житті міста, села, району, області, держави.

Важливим елементом громадянської участі є також співпраця органів міської влади з організаціями громадянського суспільства: громадськими організаціями, ОСН, ініціативами та активістами. З одного боку, вони є представниками інтересів своїх членів, певних соціальних груп та широких суспільних інтересів. З іншого боку, залучення до неурядових організацій також є способом громадянської участі для жителів міста.

Сам діалог влади з громадянами є поступовим, а європейські науковці представляють його за допомогою “драбини громадської участі”, починаючи із зазначення мінімального рівня участі громадян у процесі прийняття публічних рішень і закінчуючи максимально високою участю в цих процесах (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Драбина громадської участі [22].

На найнижчому рівні перебуває інформування, яке є одностороннім зв’язком влади з громадськістю, за допомогою передачі точної та повної інформації про свої дії, рішення та наміри. На другому – потік інформації від громадян до представників влади, які визначають її тематику, принципи збору та використання (наприклад, опитування громадської думки на офіційних сторінках органів публічної влади). Наступним етапом є консультування, де влада визначає коло питань, з яких має намір отримати громадську думку, а після отримання певних порад чи пропозицій від громадськості вчиняє з ними на власний розсуд. Зважаючи на вищесказане, тільки залучення громадян до

прийняття рішень, яке є найвищим етапом громадської участі, включає в себе фундаментальні зміни як діалог влади з громадянами. Це ситуація, в якій громадяни приймають рішення, які потім реалізуються органами влади, що значно підвищує прозорість суспільного життя.

Палітра механізмів залучення людей до прийняття рішень у сучасних громадах різноманітна. Їх перелік не вкладеться і у десятки. Проте у цій справі важлива не кількість, а якість. Серед українських громад найпопулярнішими є бюджет участі. Найкраще у громаді працюватиме той механізм, який вона свідомо обере для себе. Результативність великою мірою залежить і від мотивації людей, і від виконавчої та представницької гілок у громаді – чи готові вони давати можливість участі.

Активна участь громади є важливою умовою для розроблення ефективного та реального бюджету і планування напрямів розвитку адміністративно-територіальної одиниці. Всі громадяни повинні проявляти принаймні мінімальний інтерес до фінансової політики, оскільки йдеться про використання надходжень із податків, які вони сплатили, і, що важливіше, ці рішення вплинуть на їхнє повсякденне життя.

У сучасному суспільстві люди стають активнішими в громадській діяльності, з'являються активісти з бажанням брати участь у вирішенні проблем громади.

Соціальна активність суспільства вимагає створення дієвих інструментів співпраці та залучення громадськості до вирішення питань життєдіяльності міст. Вдалим світовим досвідом щодо технології залучення громадян до процесу підготовки та прийняття рішень є партиципаторне бюджетування (взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськістю, направлена на залучення жителів до прийняття рішень щодо розподілу визначеної частини міського бюджету, до участі у бюджетному процесі та надання вільного доступу до інформації).

На підставі досвіду, вже напрацьованого в Україні, розроблені загальні рекомендації, яких бажано дотримуватись при запровадженні партиципаторного бюджету. Наведемо їх.

1. Бюджет участі – не одна з програм міської ради, а ключовий циклічний процес органу місцевого самоврядування громади. Саме циклічний і повторюваний характер – одна з головних умов партиципаторного бюджетування.

2. Обов'язково повинна бути визначена чітка сума або відсоток бюджету громади, який буде спрямований на фінансування обраних проектів. Зазвичай це складає від 0,1 % до 1 % загального фонду бюджету громади (міста). У майбутньому цей відсоток може бути збільшений.

3. Повинна бути проста і зрозуміла редакція правил, за якими здійснюється весь процес, щоб люди розуміли, що і як відбувається. Разом з тим правила не повинні бути незмінними, має бути передбачена можливість вносити зміни і корективи, якщо в ході виконання якийсь з інструментів виявився недосконалим. Єдина вимога – правила можуть коригуватись лише до початку нового циклу, а протягом всього циклу повинні залишатись незмінними.

4. На першому етапі дуже важливо забезпечити широку інформаційну кампанію з залученням інтернет-ресурсів і місцевих ЗМІ. Принцип партиципації повинен бути реалізований на кожному кроці процесу, в тому числі при створенні робочої групи. Тут доречним буде проведення відкритого конкурсу.

5. У виконавчому комітеті міської ради необхідно створити координаційну раду або призначити відповідальну особу, яка буде консультувати громадян по всім питанням бюджету участі, координуватиме весь процес громадського бюджету тощо.

Процес партиципаторного бюджетування включає в себе цілу низку принципів та цінностей, завдяки яким відбувається справжнє спільне

визначення мешканцями форми місцевої громади і які є виразом інноваційного та відкритого способу мислення розвитку територіальної громади. Реалізуючи принципи партиципаторного бюджетування, громада не лише отримує реальну перспективу для розвитку, а здобуває інструмент здійснення владних повноважень, який зобов'язує до реагування.

До ключових принципів, без дотримання і реалізації яких неможливо, на нашу думку, говорити про партиципаторне бюджетування, належать:

1. Результати процедури є обов'язковими до виконання. Для місцевих органів влади результати вибору проектів в рамках партиципаторного бюджетування повинні бути обов'язковими до виконання.

2. Прозорість та відкритість процедури. Зафіксовані правила і процедури, які супроводжуватимуть процес партиципаторного бюджетування повинні бути найбільш прозорими, вони повинні бути відомі мешканцям ще до початку процедури в цілому і не повинні змінюватись (в рамках річного циклу). Організатори процесу повинні подбати також про доступ всіх зацікавлених осіб до отримання інформації стосовно передумов та перебігу процесу.

3. Відкритий та інклюзивний процес. Партиципаторний бюджет повинен базуватись на зрозумілих мешканцям процедурах, а його організатори мають надати можливість долучитись до процесу підтримки на різних його етапах. Слід подбати також про інформування якомога ширшої групи мешканців стосовно можливості участі в процесі.

4. Забезпечення простору для обговорення (дебатів) за участю мешканців. Партиципаторне бюджетування не можна зводити тільки до здійснення плебісцитного вибору між конкуруючими проектами. Вибір проектів для подальшої реалізації повинен бути ефектом попередньо проведеного обговорення і дебатів між мешканцями щодо потреб і пріоритетів їхньої місцевої громади.

5. Підтримка активності мешканців. Процес партиципаторного бюджетування повинен базуватись на активності безпосередньо мешканців і створювати для них якомога більше можливостей і простору для взаємодії, зокрема, під час обговорення місцевих потреб, спільної роботи над розробкою і підготовкою проектів чи під час розмов про пріоритети, якщо йдеться про витрати чи підтримку окремих пропозицій на етапі відбору проектів для подальшої реалізації.

6. Стратегічне (довгострокове) мислення. Рішення щодо реалізації партиципаторного бюджету повинно бути виваженим і базуватись на його сприйнятті як цільового регулярного механізму прийняття мешканцями спільних рішень стосовно подальшого розвитку даної місцевої громади.

У процесі впровадження системи учасницького бюджетування проводиться освітньо-інформаційна кампанія, яку умовно можна поділити на три етапи:

1) ознайомлення громадян України, які зареєстровані та проживають на території громади і мають право голосу на місцевих виборах, з основними положеннями та принципами системи, з урахуванням ключових вимог нормативно-правових актів та їх останніх змін, а також заохочування їх до подання проектних пропозицій;

2) представлення отриманих проектних пропозицій та заохочування до участі в голосуванні;

3) розповсюдження інформації стосовно перебігу та результатів процесу запровадження системи учасницького бюджетування.

На двох перших етапах кампанії необхідно використовувати різні канали комунікації залежно від групи громадян України, які належать до територіальної громади і мають право голосу. Освітньо-інформаційна кампанія повинна бути пов'язана з ідеєю демократичних ініціатив та робити акцент на можливості безпосереднього, відкритого та однакового впливу громадян

України, які належать до територіальної громади і мають право голосу, на відбір проектних пропозицій, реалізація яких відбудуватиметься за рахунок попередньо спеціально визначеної частини коштів місцевого бюджету. У період, передбачений для подання проектних пропозицій, усі мешканці міста можуть отримати в уповноваженому робочому органі інформацію, яка стосується принципів, положень та порядку запровадження цього типу бюджетування.

Бюджет участі розглядається не тільки як можливість отримати гроші на важливі проекти, а більше як можливість згуртувати громаду навколо спільної справи, виокремити громадських лідерів та надати їм можливість розвивати місто. Для того, щоб бюджет участі використовувався ефективно, необхідно підвищувати рівень обізнаності мешканців громад щодо бюджетних процесів. Існує багато інструментів громадської участі, які використовують для залучення громадян до бюджетного процесу. Це громадські слухання, консультації, місцеві ініціативи, електронні петиції. Усі вони важливі, певною мірою є дієвими, але позбавлені такого атрибуту як обов'язковість і носять дорадчий характер. Залученість громадян важлива, так само як підзвітність влади. Проте важлива також і обізнаність громадян – зокрема, у бюджетних процесах. Для того, щоб проводити успішне обговорення чи голосування проекту, мешканці громади повинні розуміти, що таке бюджет. Для цього органам місцевого самоврядування необхідно пояснювати мешканцям громади, що більша частина видатків бюджету – це поточні видатки, і не завжди у громади є можливість спрямовувати кошти на капітальні видатки, як вони того вимагають.

У деяких містах намагаються залучати до процесу усі цільові групи. Так, подавати проекти та голосувати мають право не тільки ті, хто офіційно зареєстровані в місті, але й ті, хто тут офіційно працює, навчається чи володіє нерухомістю.

Широка та креативна інформаційна кампанія – це один із важливих кроків, від якого залежить кількість та якість поданих проєктів від громадян.

На нашу думку, необхідно використовувати всі можливі канали комунікації: соціальні групи, пабліки в соціальних мережах, робити регулярні публікації про хід реалізації на сайті громади, готувати цікаві відео за участю авторів проєктів та організаторів, залучати до поширення інформації громадських активістів та громадські організації.

Важливо, щоб до інформаційної кампанії долучались громадяни, які підготували свої проєкти: вони мають закликати голосувати за їх пропозиції, а переможці – розказувати про результати реалізації.

З метою залучення громадськості до бюджету участі доцільно було б створити спеціальні пункти супроводу, що дасть змогу отримати консультацію про написання проєктів, про їх подання або голосування.

Прикладом проведення консультацій в цікавій та доступній формі – є форум з підготовки проєктів, марафони з їх написання тощо. Це можна робити онлайн, адже інструментів достатньо. Такий формат більш охоче сприймається потенційними учасниками.

Проєкти мають бути загальнодоступними, а результатами реалізованих може скористатись будь-хто із жителів громади. Адже, порівнюючи можливості для голосування у звичайного жителя громади та, наприклад, у навчального закладу ми бачимо, що змагатися з проєктами від представників комунальних, зокрема й навчальних закладів, які здатні різними способами мобілізувати, наприклад, батьків учнів, сенсу немає. Але від цього втрачається головний сенс реалізації цього інструменту – залученість і довіра.

Проблема голосування лише у ЦНАПах та за допомогою BankID (можливість голосувати мають лише власники банківських карток «ПриватБанку» та «Ощадбанку», при цьому в Україні діє багато інших

банківських установ) свідчить про недостатньо опрацьовані можливості та значні незручності для мешканців територіальних громад.

Крім того, необхідно зазначити про етап звітування, який є надзвичайно важливим у формуванні довіри громадян до бюджету участі. Але про нього часто забувають. Це може бути як виступ перед громадою, так і публікація на сайті громади в окремо відведеному розділі про бюджет участі. Це зробить процес прозорим і зрозумілим для кожного.

Для підвищення ефективності партиципаторного бюджетування та успішної реалізації громадських проектів на засадах суспільних ініціатив територіальної громади необхідно особливу увагу звернути на:

- врегулювання в положенні про бюджет громадської участі обов'язкових розділів/етапів та норм;
- зменшення адміністративного впливу під час голосування; унеможливлення використання коштів на ремонтні роботи в комунальних установах;
- досягнення партнерства серед авторів;
- урегулювання кількості проектів-переможців за різними категоріями, а не лише проектів освіти;
- підвищення активності та ініціативності членів громади; чітку регламентацію розрахунків кошторисів проектів зі зниженням рівня коригування фінансових витрат;
- підвищення ефективності освітньо-інформаційної кампанії громадськості на засадах системності та розширення можливостей медіапросування, зокрема проведення відповідних флешмобів, ГБ-фестів, ГБ-шкіл;
- організація ефективної системи контролю на етапі голосування та реалізації громадських проектів, тобто вдосконалення платформ БУ в контексті ідентифікації осіб в графі «Підписанти – перелік осіб, які віддали голос за проект – інформаційне повідомлення про додаткову перевірку голосів»;

- максимальне залучення молоді до ГБ за допомогою проведення тренінгів та лекцій із висвітленням даних заходів через соціальні мережі;
- модернізацію онлайн-платформ ГБ;
- розширення можливостей для онлайн-голосування у паперовому вигляді, а також залучення максимально більшої кількості банківських установ, а не лише «Ощадбанку» та «ПриватБанку».

Щоб бюджет участі став ефективним механізмом вирішення проблем громади, люди мають бути добре поінформовані та залучені до процесу голосування за проекти.

Необхідно постійно вдосконалювати Положення про громадський бюджет, адже процес реалізації громадського бюджету – як живий організм, що має властивість змінюватися залежно від зовнішніх факторів, внутрішніх змін та ситуацій у громаді.

Саме дотримання всіх рекомендацій та принципів впровадження бюджету участі сприятиме підвищенню рівня ефективності бюджету участі, а саме:

- створення ефективного механізму взаємодії між органами місцевого самоврядування та мешканцями громади в питаннях місцевого бюджету;
- залучення населення до процесу прийняття рішень на місцевому рівні;
- підвищення рівня залучення громадян до процесів ухвалення бюджетних рішень шляхом реалізації демократичного механізму справедливого доступу до розподілу бюджетних коштів;
- підвищення відкритості діяльності органів місцевого самоврядування;
- вирішення питань, які найбільше хвилюють жителів громади.

Бюджет участі є платформою для посилення соціальної згуртованості, реалізації принципів інклюзивності та доступності в громадах, він сприяє появі генерації лідерів на місцевому рівні та створює нові можливості для активістів, ініціативних груп, організацій громадського суспільства. Організація процесу з боку влади надає можливість спеціалістам отримати нові компетенції та

навички. Отже, бюджет участі дає змогу найбільш швидко реагувати на найбільш гострі проблеми в житті громади.

3.2. Нормативно-правове регулювання подальшого розвитку бюджету участі в Україні

Як вже зазначалося у попередніх підрозділах, з 2015 року з урахуванням євроінтеграційних процесів та на основі досвіду європейських держав в Україні упроваджено бюджет участі (громадський чи партиципаторний бюджет) як процес взаємодії відповідних органів місцевого самоврядування з громадськістю, спрямований на залучення громадян – членів територіальної громади до участі у бюджетному процесі через подання проєктів, проведення голосування за такі проєкти, контролю за їх реалізацією в межах визначених відповідною міською радою параметрів громадського бюджету.

Таким чином, бюджет участі є засобом прямої демократії, за допомогою якого громадяни реально беруть участь у прийнятті рішень щодо призначення частки коштів відповідного місцевого бюджету.

Для того, аби бюджет участі був дієвим інструментом взаємодії влади на місцях та громадян, необхідно позначити ті основні засади, на яких такий процес має базуватися. На сьогодні громадський бюджет в містах, селах, об'єднаних територіальних громадах, областях України запроваджено на підставі місцевої програми або положення про громадський бюджет. Документ затверджується рішенням місцевої ради та має граничний термін виконання. Органи місцевого самоврядування затверджують фінансування та алгоритм проведення, оцінку можливості реалізації проєкту, механізм голосування за проєкти. Однак, є ризики для продовження строку дії програми та реалізації

громадського бюджету.

Враховуючи те, що бюджет участі є частиною бюджетного процесу на місцевому рівні, доцільно стверджувати, що принципи бюджетної системи закріплені у ст.7 Бюджетного кодексу України мають слугувати основою для такого бюджетування.

Зважаючи на те, що партиципаторне бюджетування виступає частиною бюджетного процесу на місцевому рівні, логічно говорити про те, що принципи бюджетної системи, закріплені у ст. 7 Бюджетного кодексу України, мають виступати своєрідним базисом для такого бюджетування.

На сьогодні залишається поза увагою законодавця питання щодо кореляції бюджету участі та бюджетного процесу, оскільки чинне бюджетне законодавство, зокрема, Бюджетний кодекс України, не містить жодних норм стосовно бюджету участі, хоча за своїм змістовим наповненням громадський бюджет є невід'ємною частиною бюджетного процесу. Показово, що правове регулювання бюджету участі у містах суттєво відрізняється. Так, у м. Харкові громадський бюджет затверджено на 2018–2021 роки як цільову програму; у м. Києві та м. Суми – як громадський бюджет та ін. Відсутність уніфікації механізму громадського бюджету забезпечує гнучкість в прийнятті відповідних рішень, можливість врахування особливостей регіонів, створення унікальних інклюзивних механізмів громадського бюджету, беручи до уваги пріоритети розвитку окремих громад. Водночас створюється ризик суб'єктивізму підходів керівництва громад до впровадження громадського бюджету.

На наш погляд, підхід до розгляду громадського бюджетування та визначення «істотних умов» такого процесу, які закріплюються на рівні відповідного положення міської ради, має бути узгодженим та уніфікованим. До таких умов доцільно відносити: поняття бюджету участі; стадії громадського бюджетування; строки реалізації кожної конкретної стадії; учасників такого процесу та їх правовий статус.

Питання щодо учасників бюджету участі обумовлено тим, що відповідно до ст. 19 Бюджетного кодексу України учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами) [6]. Відповідно до Положень про бюджет участі деяких міст, у голосуванні за проекти, які винесені, беруть участь жителі міста (громадяни України віком від 16 років, які зареєстровані або проживають на території міста. Наведене свідчить, що обов'язковим учасником громадського бюджетування є фізичні особи, які є членами відповідної територіальної громади. Наразі питання стосовно обсягу бюджету участі також не віднайшло єдиного знаменника. Так, у рішенні 14 сесії Харківської міської ради «Про затвердження Міської цільової програми «Громадський бюджет (бюджет участі) міста Харкова» на 2018–2021 роки» [42] зазначено, що проект може бути профінансований за рахунок громадського бюджету не більше як на один мільйон гривень. Залишається невизначеним питання, яким чином визначається саме такий обсяг фінансування.

У цьому зв'язку, з метою подальшого розвитку бюджету участі в Україні, на нашу думку, необхідно розробити та затвердити окремий Закон України «Про громадський бюджет», де пропонується закріпити його поняття, завдання, суму коштів або відсоток від доходів загального фонду, основні правила подачі проектів, хто і за якими критеріями їх відбиратиме для голосування, шляхи їх ефективної реалізації й інші загальні положення, які повинні бути зрозумілими та чіткими, а також поширюватися на всю територію держави. Запровадити порядок проведення, критерії участі для осіб що можуть подавати проекти та брати участь у голосуванні, аналіз можливої реалізації та критерії проектів, способи голосування, порядок визначення проектів-переможців.

Прийняття окремого Закону про громадський бюджет допоможе встановити єдиний механізм впровадження та реалізацію бюджету участі, врегулювати велику кількість спірних питань, проблем або правових колізій,

які стосуються ідеології партиципаторного бюджетування та розширить можливості використання такого інструменту, як громадський бюджет на місцевому рівні.

Якщо враховувати практику зарубіжних країн, то дещо інший підхід обрано у штаті Південна Австралія (Австралія). Перш за все, у вказаному штаті громадське бюджетування реалізується на двох рівнях: місцевому та загальнодержавному. На місцевому рівні для справедливого розподілу коштів для фінансування проектів фінансові ресурси будуть розділені між 15 регіонами. Сума, яку отримає відповідний регіон, залежить від кількості населення, що там проживає. При цьому проекти мають належати до таких категорій: 1) відкритий простір, спорт та відпочинок; 2) транспорт та безпека; 3) здоров'я, добробут, інтеграція в соціум людей з особливими потребами; 4) мистецтво та культура; навколишнє середовище та сталий розвиток; 5) інновації та технології [8].

До країн, в яких партиципаторне бюджетування здійснюється на загальнодержавному рівні належить і Португалія. У 2017 році там було виділено 3 млн євро на реалізацію проектів у таких сферах: освіта і навчання для дорослих; культура і наука; сільське господарство; юстиція та внутрішнє управління в автономних регіонах [8]. Таким чином, передбачаються в рамках громадського бюджетування окреслені галузі, за якими можуть подаватися проект і в кожній з них обирається один або декілька переможців. Відзначимо інноваційний підхід до проведення голосування у Португалії. Передбачено три основні способи голосування за проекти:

- а) на відповідному веб-сайті;
- б) за допомогою смс-повідомлення;
- в) через банкомати за допомогою платіжних карт [8].

З наведеного вбачається, що передбачено різні сучасні способи для обрання переможців, члени відповідної територіальної громади мають право обирати будь-який зручний для нього спосіб для голосування за проект.

На загальнодержавному рівні бюджету участі у штаті Південна Австралія йдеться про фінансування програми «Фінансування громади», що передбачає щорічне виділення з державного бюджету загальною сумою 1 млн доларів США для місцевих неприбуткових організацій, які здійснюють поліпшення умов для вразливих чи незахищених верств населення.

Європейський досвід запровадження громадського бюджетування є позитивним для України в контексті триваючого процесу децентралізації, у тому числі й бюджетної, який не можливий без права територіальних громад брати участь у вирішенні фінансових, економічних, культурних, освітніх та інших питань. Поряд із цим залишається актуальним узгодження нормативно-правових актів, які регулюють відносини щодо громадського бюджетування в Україні, з положеннями національного бюджетного законодавства. Це пов'язано із тим, що за підсумками бюджету участі виділяється певна сума грошових ресурсів з відповідного місцевого бюджету. Фактично, в такому випадку йдеться про виконання місцевих бюджетів за видатками, що є невід'ємною частиною бюджетного процесу в Україні.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі досліджено механізм впровадження громадського бюджету в Україні та сформульовано такі висновки:

1. У ході дослідження сутності бюджетного процесу визначено його ознаки, які обумовлюються особливостями бюджетного устрою держави. Під бюджетним процесом розуміється регламентована нормами права та бюджетним законодавством діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших учасників бюджетного процесу, спрямована на узгодження інтересів усіх соціально-політичних і економічних груп щодо планування та використання державних фінансових ресурсів, яка реалізується шляхом складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, контролю за дотриманням бюджетного законодавства на кожній стадії даного процесу, а також оцінки ефективності та результативності використання бюджетних коштів. Можна зробити висновок, що сутність цього процесу складна та багатогранна.

2. Бюджет участі відноситься до демократичних інструментів, що забезпечують найбільш можливий рівень громадської участі у публічному врядуванні серед наявного її спектру: від простого інформування населення (пасивна участь) через консультації, залучення до обговорення, співпрацю – до надання можливості громадянам ухвалювати остаточні рішення. Партиципаторне бюджетування виступає новим форматом суспільної взаємодії, за якої учасниками бюджетного процесу є не тільки «класичні» суб'єкти, а й мешканці територіальної громади, які отримують можливість висловити власні погляди щодо прийняття фінансових рішень, важливих для місцевого розвитку.

3. Для залучення громадян до бюджетного процесу в Україні наявна певна нормативно-правова база, відповідно до якої можливо запозичувати та

впроваджувати досвід бюджету участі. Громадянам надається право брати участь у розподілі певної частки місцевого бюджету. Проте, нормативно-правове поле функціонування громадських бюджетів (бюджетів участі) обмежене положенням про громадський бюджет за розпорядженням міського голови певного міста або рішення міської/сільської ради, які на сьогодні є основою механізму застосування громадського бюджету.

4. Громадські бюджети набирають популярності в Україні і стають базою для фінансування громадських проєктів. Такі бюджети мають суттєві переваги для розвитку міст (громад), сприяють їх покращенню, залучають і активізують громадськість в управлінні місцевими справами.

5. Європейський досвід бюджету участі є різноманітним та придатним для адаптації в українських реаліях. Так, у Європі запроваджені такі моделі бюджету участі: модель Порту-Алегрі, адаптована до Європи; модель непрямой участі («близька участь») модель консультацій з питань публічних фінансів, модель участі у спільноті; модель участі груп інтересів. На вибір моделі участі місцевого рівня впливають такі фактори: розмір міста, його рівень добробуту та очікувані результати громади. Позитивний досвід багатьох країн світу та своєрідна мода на активізацію громадської участі дають змогу зробити висновок, що ідея впровадження бюджету участі стає потужним інструментом у руках громадян. Бюджет участі має величезний потенціал, але для його використання він має бути організованим не тільки для мешканців, а й насамперед разом з ними.

6. Громадський бюджет проникає у різні сфери нашого життя, не перестає бути соціальною інновацією. На нашу думку, варто зробити акцент на чотирьох сферах впливу: економічній, політичній, соціальній і культурній.

7. Активна участь громади є важливою умовою для розроблення ефективного та реального бюджету і планування напрямів розвитку адміністративно-територіальної одиниці. Соціальна активність суспільства

вимагає створення дієвих інструментів співпраці та залучення громадськості до вирішення питань життєдіяльності міста. Щоб бюджет участі став ефективним механізмом вирішення проблем громади, люди мають бути добре поінформовані та залучені до процесу голосування за проєкти. Саме тому для активізації такого демократичного інституту публічного управління в Україні як громадський бюджет, необхідно посилити інформаційну політику щодо його реалізації і розповсюджувати відповідну інформацію не тільки під час проведення конкурсу, а протягом всього року.

8. Подальшому розвитку механізму запровадження бюджету участі в Україні сприятиме виконання розроблених автором рекомендацій щодо внесення Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України проєкту Закону України «Про партиципаторне бюджетування». Наразі не розроблено єдиного підходу до впровадження бюджету участі на місцевому рівні в Україні. Залишається поза увагою законодавця питання щодо кореляції бюджету участі та бюджетного процесу, оскільки чинне бюджетне законодавство, зокрема, Бюджетний кодекс України, не містить жодних норм щодо бюджету участі, хоча за своїм змістовим наповненням громадський бюджет є невід'ємною частиною бюджетного процесу. Виникає необхідність узгодження нормативно-правових актів, які регулюють відносини щодо громадського бюджетування в Україні, з положеннями національного бюджетного законодавства. За підсумками бюджету участі виділяється певна сума грошових ресурсів з відповідного місцевого бюджету. Фактично, в такому випадку йдеться про виконання місцевих бюджетів за видатками, що є невід'ємною частиною бюджетного процесу в Україні.

Отже, бюджет участі є дієвим засобом взаємодії влади та громадськості, який поєднує в собі принципи демократії та прозорості. Безумовно, впровадження бюджету участі в умовах децентралізації надає значні переваги, зокрема: сприяє прозорості бюджетного процесу в цілому, і, як наслідок,

зниженню корупції у витрачанні бюджетних коштів, підвищенню громадської свідомості, зростанню обізнаності в питаннях місцевого самоврядування серед населення, збільшенню довіри між владою та громадою, що дає можливість успішної реалізації спільних програм і проектів сталого розвитку громад.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.   Базилінська О. Я. Макроекономіка: навч. посібник / О.Я. Базилінська
2-ге
вид., випр. – Київ : Центр навчальної літератури, 2009.–442 с.URL:
<https://www.twirpx.com/file/211637/>
2.   Берданова О.В. Управління розвитком об'єднаних територіальних
громад
на засадах громадської участі : навч. Посіб. / О.В. Берданова, В.М.
Вакуленко,
Н.М. Гринчук, В.С. Колтун, В.С. Куйбіда, А.Ф. Ткачук. – К., 2017. – 129 с.
3.   Бессонова М. [та ін.] Основи демократії: посібник /; за ред. А.
Колодій. – Київ: Ай Бі, 2002. – 680 с.
4.   Бугай Т. В. Сучасні проблеми та вектори розвитку бюджетного
процесу в
Україні // Збірник наукових праць Національного університету державної
податкової служби України. – 2012. – № 2. – с. 40-48.
5.   Бугай Т.В. Бюджетний процес в Україні: теоретичний аспект.
Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове
видання.
6.   Бюджетний кодекс України №2456-VI від 09.07.2022р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
7.   Бюджет участі: історія і польський досвід [Електронний ресурс] /
Платформа розвитку міст. URL:<http://urbanua.org/dosvid/zakordonnipryklady/>
141.

8. Бюджет участі: сучасний стан та тенденції розвитку (досвід України та іноземних держав) веб-сайт URL: https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Tokarieva_10.pdf
9. Бюджетна система: теоретичні та практичні аспекти (у схемах і таблицях)
Навчальний посібник, Львів Растр-7 2020.
10. Бюджетна монографія / за ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. К.: Центр учбової літератури, 2012. 871 с.
11. Василик О.Д. Державні фінанси України / О.Д. Василик - К. : Вища школа. - 2003. - 398 с.
12. Васильєва Н.В. Роль партисипативної демократії в побудові громадянського суспільства в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Васильєва, П. Бойко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України, 2015. - № 2. – 98-105 с. – Режим доступу : <http://visnyk.academy.gov.ua/wpcontent/uploads/2015/06/15.pdf>
13. Воронова Л. К. Фінансове право України: Підручник / Л. К. Воронова. – К.:Прецедент; Моя книга, 2006. – 448 с.].
14. Глущенко Ю.А. Партиципаторний бюджет як інноваційний інструмент управління на місцевому рівні. Вісник НАДУ при Президентові України: зб.наук. праць. Київ, 2017 URL.: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/1234>
15. Дем'янишин В.Г. Концептуальні засади бюджетного процесу в Україні / В.Г. Дем'янишин // Финансы, учет, банки. – 2007. – № 13. – С. 30-37. – С. 35.
16. Дорош Б. Й. Моделі застосування бюджету участі: європейський досвід і перспективи застосування в Україні. Бізнес Інформ. 2019

17. Дяченко С.А. Партиципативний бюджет як інструмент підвищення ефективності управління місцевими фінансами України. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2019. Том 30 (69) № 1 URL: <https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/7.pdf>
18. Єгоричева С.Б. Бюджет участі як інструмент демократизації бюджетного процесу. Публічне управління в умовах інституційних змін: колективна монографія. Київ, 2018. 171-187 с.
19. Іщейкін К. Є. Політико-правові засади бюджету участі в системі демократичних практик: світовий досвід і Україна: монографія. Київ. Юридична думка. 2018. URL: http://idpnan.org.ua/files/2018/ishcheykin-k.e.-politiko-pravovi-zasadi-byudjetu-uchasti-v-sistemi-demokratichnih-praktik-88_svitoviy-dosvid-i-ukrayina_-_d_.pdf
20. Конституція України. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
21. Кравченко Т.А. Інноваційні інструменти реалізації громадянами права на участь у місцевому самоврядуванні в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2015\\$02\(14\)/22.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2015$02(14)/22.pdf)
22. Кириленко О. Перспективи запровадження бюджету участі в Україні на основі зарубіжного досвіду / О. Кириленко, І. Чайковська // «Вісник ТНЕУ». – № 2. – 2015. – С. 86–100.
23. Ковальов В. В. Фінанси / В. В. Ковальов. – М.: Проспект, 2006. – 640 с.
24. Любич Н.П. Поняття «Стадія бюджетного процесу» / Н.П. Любич // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2013. – Вип. 182. – Ч. 3. – 186-191с.
25. Методика формування системи учасницького бюджетування та бюджету участі на рівні міст обласного значення і об'єднаних територіальних

громад. URL: <https://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2012/08/Methodika-Vyudzhetu-uchasti-1.pdf>

26. Нагребецька І. Управління бюджетом: через відкритість до ефективності / І.Нагребецька // Урядовий кур’єр. –2005. – № 234. – 6с.

27. Опарін В. М. Фінанси: Навч. Посібник / В. М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2002. –240 с.

28. Орлюк О. П. Фінансове право / О. П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.

29. Остапенко М. Громадянська активність, як основа формування Громадянського суспільства URL: <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26831/14Ostapenko.pdf?sequence=1>

30. Офіційна інтернет-сторінка Децентралізація. веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14598>

31. Офіційний сайт Вінницької міської ради URL: <https://www.vmr.gov.ua/>

32. Офіційний сайт Лубенської міської ради URL: <http://https://lubnyrada.gov.ua/>

33. Офіційний сайт Полтавської міської ради URL: <https://www.rada-poltava.gov.ua/>

34. Офіційний сайт Харківської міської ради URL: <https://www.city.kharkov.ua/>

35. Офіційний сайт Черкаської міської ради URL: <http://chmr.gov.ua/ua/>

36. Оцінка впливу бюджету участі в Україні. URL: https://www.researchgate.net/publication/337783487_Ocinka_vplivu_budzetu_ucasti_v_Ukraini

37. Партиципаторний бюджет [Електронний ресурс] // Вікіпедія вільна енциклопедія. – 2022. URL: <https://uk.wikipedia.org>

38. Перчук О.В. Реалізація бюджету для громадян в системі управління публічними фінансами: дисертація. Електроний архів національного університета «Чернігівська політехніка» URL: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/17598>
39. Плоский К., Донос Л. Упровадження та вдосконалення Громадського бюджету: практичні рекомендації / посібник. Київ. 2019. 12 с.
40. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 15.08.2022 № 280/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
41. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні: Наказ МФУ від 03.03.2020р. №94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0094201-20#Text>.
42. Програма «Громадський бюджет (бюджет участі) міста Харкова» на 2018-2021 роки: Рішення 9 сесії Харківської міської ради 8 скликання від 22.12.2021 №210/21. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/document/pro-zatverdzhennya-miskoi-tsilovoi-programi-gromadskiy-byudzheth-byudzheth-uchasti-mista-kharkova-na-2018-2021-roki-51796.html>.
43. Радченко О.В. Особливості інформаційно-комунікативної взаємодії держави та суспільства в сучасних моделях демократії URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-3/doc/2/01.pdf>.
44. Результати запровадження та реалізації бюджету участі в об'єднаних територіальних громадах у 2019 році. [Електронний ресурс] URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/581/Participatory-budget.pdf>
45. Розпутенко І. В. Бюджетний процес / І. В. Розпутенко: Київ : УАДУ, 1997.–60 с.
46. Сизоненко О. Бюджет участі в системі публічних фінансів. Світ фінансів: веб-сайт. URL: <http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1099>

47. Сотник І.М. 6. Бюджет участі: досвід застосування та перспективи вдосконалення в містах України, 2018.[Електронний ресурс] URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_36/Iryna_M_Sotnyk_Yana_O_U_sThe_Participatory_Budgets_Experience_in_Application_and_Prospects_of_Improvement_in_Ukrainian_Cit.pdf
48. Стандарти процесів партиципаторного бюджетування у Польщі URL:https://www.prostir.ua/wpcontent/uploads/2016/05/standardy_budzetow_wydanie-II-3.pdf
49. Сучасна бюджетна система. Правила та процедури. Навчальний посібник. URL:https://www.ibser.org.ua/sites/default/files/170x240_preview_0.Pdf
50. Фоменко Ю. О. Сутність бюджетного процесу та його стадій. Фінансове право.2010.№ 1. 34–37 с.
51. Фоменко Ю.О. Перспективи розвитку партиципаторного (громадського) бюджету в Україні. Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки. 2017. 313–314с.
52. Фундація україно польської співпраці. PAUCI: веб-сайт URL: <http://www.pauci.org/>
53. Чабан О. О. Демократія участі та сучасні технології реалізації громадського інтересу на місцевому рівні / О.О.Чабан // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології» – № 1073. –2013. – С. 131-136.
54. Чернадчук В.Д. Щодо визначення поняття «бюджетний процес» / В. Д. Чернадчук // Підприємництво, господарство і право. – 2003. –№ 9. – 93–95с.
55. Юхименко П. І. Теорія фінансів : підручник / за ред. проф. В. М.Федосова, С. І. Юрія.URL::<https://core.ac.uk/download/pdf/32613769.pdf>

Додаток А

Таблиця 1

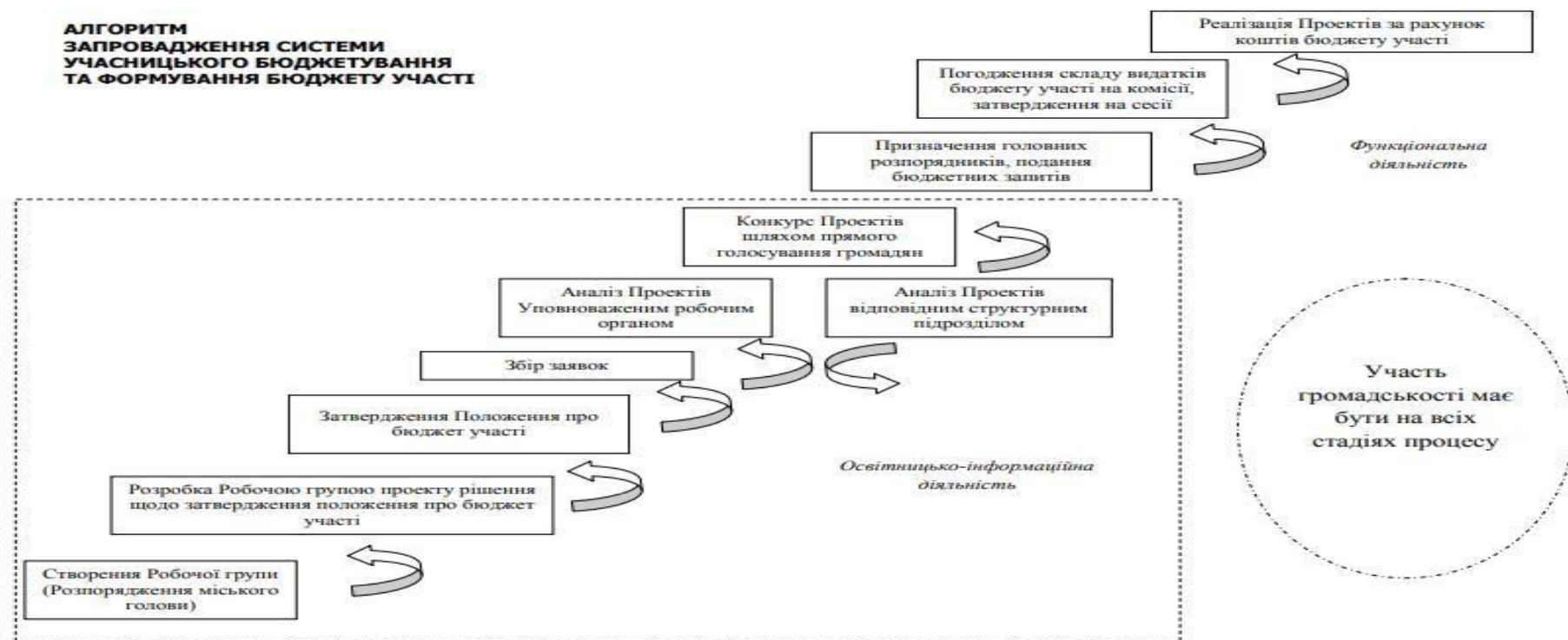
Дані про фінансування проєктів бюджету участі об'єднаними територіальними громадами у 2019 році

Область	Кількість ОТГ, які фінансували проєкти бюджету участі	Частка ОТГ, які фінансували проєкти бюджету участі, від загальної кількості ОТГ	Профінансовані видатки бюджету участі, тис. грн.	Частка видатків бюджету участі в загальному обсязі видатків ОТГ, які реалізовували відповідні проєкти	Кількість реалізованих проєктів бюджету участі у 2019 році
Віницька	4	10,8%	7 407,5	0,1%	26
Волинська	4	8,0%	2461,8	0,1%	19
Дніпропетровська	9	14,5%	5437,6	0,3%	62
Донецька	2	20,0%	1423,5	0,2%	16
Житомирська	5	9,4%	16806,8	0,4%	39
Закарпатська	4	50%	5866,6	0,2%	26
Запорізька	6	13,6%	3204,1	0,2%	47
Івано-Франківська	12	40%	1877,8	0,1%	55
Київська	2	11,8%	1551,2	0,1%	2
Кіровоградська	2	10%	590	0,5%	9
Луганська	5	55,6%	2335,6	0,3%	26
Львівська	4	10%	1023,7	0,2%	20
Миколаївська	2	6,9%	1436,4	0,3%	16
Одеська	2	7,1%	975,4	0,2%	13
Полтавська	5	10,9%	2704,5	0,2%	21
Рівненська	4	12,5%	2977,9	1,0%	24
Сумська	3	10%	2384,3	0,6%	19
Тернопільська	11	22,4%	12618,0	0,4%	57
Харківська	5	29,4%	3701,9	0,6%	36
Херсонська	2	7,1%	260	0,3%	7
Хмельницька	4	8,9%	2488,3	0,2%	29
Черкаська	4	7,4%	1045,3	0,2%	7

Чернівецька	4	12,1%	1000,0	0,3%	16
Чернігівська	7	17,9%	2978,4	0,2%	25
РАЗОМ	112	13,8%	84556,6	0,2%	617

Джерело:[44].

Алгоритм запровадження системи учасницького бюджетування та формування бюджету участі

Джерело:[25].

Додаток В

Таблиця 2

Моделі бюджету участі у Європі

Фактор	Порту-Алегрі, адаптована для Європи	Непряма участь («близька участь»)	Консультації з питань публічних фінансів	Бюджет участі у спільноті	Участь за групою інтересів
Фінансова автономія	Висока	Середня	Середня	Вище середнього	Вище середнього
Політична культура	Моралістична – заснована на традиційних цінностях	Індивідуалістична	Індивідуалістична	Моралістична/Індивідуалістична	Індивідуалістична
Розмір міста	Велике	Мале	Немає значення	Велике	Велике
Рівень процвітання	Високий	Низький та середній	Середній	Низький та середній	Низький та середній

Джерело:[16].

Хвилі поширення партиципаторного бюджетування у світі

Час початку	Територіальне охоплення	Якісна характеристика
1988 рік	м. Порту-Алегрі та інші міста Бразилії	Запровадження ПБ як засобу залучення мешканців міста до вирішення нагальних проблем його розвитку
кінець 1990-х років	Бразилія та інші країни Південної Америки	Стрімке поширення, орієнтація бюджету участі, насамперед, на вирішення інфраструктурних проблем
2001 рік	Європа (починаючи з Франції, Іспанії та Італії)	Урізноманітнення моделей бюджету участі. Підтримка неурядовими організаціями. Зростання обсягів бюджетів участі
2005 рік	Країни Азії (Південна Корея, Китай, Індія, Індонезія)	Напрацювання власних механізмів ПБ, що не базувалися на наявному досвіді
2009 рік	Північна Америка, країни Центральної та Східної Європи	У США й Канаді – повільне поширення, орієнтація на збільшення рівності та залучення маргіналізованих груп. У країнах ЦСЄ – використання як «школи демократії» та засобу посилення прозорості бюджетного процесу
2015 рік	Україна	Стрімке поширення ПБ на рівні міських рад. Напрацювання нормативно-методичного забезпечення та оволодіння технікою організації

Джерело:[18].

Додаток Д

Найбільш поширені моделі партиципаторних бюджетів в Європі

Моделі бюджету участі	Порту-Алегрі, адаптована для Європи	Непряма участь («близька участь»)	Консультації з питань публічних фінансів	Бюджет участі у спільноті	Участь за групою інтересів
Орган, що приймає рішення	Рада, що складається з вибраних делегатів	Місцеві органи влади	Місцеві органи влади	Комітет, що складається з представників місцевих органів влади, неурядових організацій та державних установ	Комітет, що складається з Представників місцевих органів влади, неурядових організацій, державних установ і приватного сектора
Методи вибору учасників	Добровільний висування	Добровільний висування	Випадковий вибір	Цільовий вибір	Цільовий вибір
Обсягу часті	Поодинокі активні громадяни	Поодинокі активні громадяни	«Звичайні» громадяни	Організована група громадян	Організована група громадян разом із бізнесом
Механізми участі	Відкриті зустрічі на рівні району, Відправлення делегатів на рівні міста	Відкриті зустрічі на рівні району та на рівні міста	Відкриті зустрічі або форуми для громадян на рівні міста	Різні види зустрічей на рівні району, відправлення делегатів на рівні міста	Закриті зустрічі на рівні міста

Тема дискусії	Публічні інвестиції	Мікро-місцеві публічні інвестиції або ширші рекомендації для Розвитку міста	Загальний бюджет	Конкретні проекти громадян	Конкретні проекти профінансовані публічно- приватним партнерством
------------------	------------------------	--	---------------------	----------------------------------	--

Джерело:[16].

Додаток Е

Модель впливу бюджету участі та дослідницькі гіпотези

Сфери впливу бюджету участі	Категорії впливу бюджету участі	Дослідницькі гіпотези щодо впливу бюджету участі
Вплив на якість життя	Безпека Комунальне господарство Дороги, транспорт Екологія Культура, туризм Спорт Охорона здоров'я Соціальний захист Освіта Інформаційні технології Громадянське суспільство Публічний простір Інше	Зростає рівень громадської безпеки Покращуються комунальні послуги Покращується транспортна інфраструктура Покращується стан довкілля Збільшуються можливості для дозвілля Збільшуються можливості для спорту Покращується охорона здоров'я Посилюється соціальний захист Покращується освіта Розвиваються інформаційні технології Посилюється громадянське суспільство Розбудовується публічний простір Збільшується якість життя в інших сферах
Вплив на місцевих мешканців	Громадська активність	Люди стають більш вмотивованими до діяльності у громаді Люди більше залучаються до життя громади З'являються нові громадські лідери Зростає рівень співпраці між місцевими мешканцям
	Інклюзивність	Зростає залученість різних соціальних груп до громадського життя Зростає залученість політично маргіналізованих соціальних груп до громадського життя
	Громадянська освіта	Люди краще розуміють діяльність місцевого самоврядування Люди покращують навички участі у громадському житті
	Соціальна влада	Розширюються права та можливості місцевих мешканців Відбувається децентралізація влади прийняття рішень – до громадян Місцеві мешканці стають представниками у місцевому самоврядуванні Громадяни обирають представників з бюджету участі до місцевого самоврядування

	Соціальна згуртованість	Зростає соціальна згуртованість Посилюється позитивне чуття належності до громади
Вплив на місцеве самоврядування	Свідомість представників місцевої влади	Відбуваються позитивні зміни у свідомості політиків Вдосконалюються фахові навички представників місцевої влади
	Взаємодія між громадськістю та владою	Баланс влади зміщується від окремих бюрократів до всіх залучених сторін Покрашується комунікація між громадянами та владою Зростає рівень порозуміння між громадянами та владою Зростає довіра між громадянами та владою Посилюється співпраця між громадянами та владою Співпраця між громадянами та владою стає ефективнішою
	Якість місцевого самоврядування	Додаються нові обов'язки представників місцевої влади Збільшується прозорість органів місцевого самоврядування Збільшується підзвітність органів місцевого самоврядування Започатковуються реформи місцевого самоврядування
	Ефективність місцевого врядування	Зростають фінансові витрати Збільшується співфінансування проєктів Зростає ефективність використання публічних коштів Публічні кошти краще відповідають суспільним потребам Збільшується соціальна рівність між частинами громади

Джерело:[36].